

B. A. L.
5642

OLIMPIU BOITOȘ

PROGRESUL CULTURAL
AL TRANSILVANIEI
DUPĂ UNIRE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

S I B I U

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMĂNEASCĂ DIN CLUJ”

1 9 4 2

domnului Prof. A. Lapedatu

Mașin de adâncă recunoștință
pentru binevoitoră atenție
din primăvara anului trecut.

Olimpici Poșta

15 Febr. 1942.

PROGRESUL CULTURAL
AL TRANSILVANIEI DUPĂ UNIRE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

B. A. L. 5642

OLIMPIU BOITOȘ

**PROGRESUL CULTURAL
AL TRANSILVANIEI
DUPĂ UNIRE**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

S I B I U

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMĂNEASCĂ DIN CLUJ”

1 9 4 2

PREFAȚA

Această lucrare înfățișează, într'o expunere succintă, progresul realizat de partea de țară dela apus de Carpați în diferitele domenii ale culturii, în primele două decenii de viață românească liberă. Lucrarea a fost scrisă în primăvara anului 1940, cu toată obiectivitatea științifică, autorul ei având convingerea că rezultatele înfățișate sunt prin ele însele destul de concludente pentru forța creatoare pe plan spiritual a neamului românesc.

Prin însăși structura ei, lucrarea de față vizează mai mult o îmbrățișare, în esență, a tuturor datelor cunoscute, decât o originalitate de concepție și de expunere. De aceea au fost întrebuițate toate articolele și lucrările tipărite privitoare la problema dată, articole și lucrări arătate toate la capitolul bibliografic.

Am dat la tipar lucrarea în redactarea ei originală, fără să ținem seama de noua ipostază în care se află poporul român din Transilvania dela data de 31 August 1940 încoace. Aceasta pentru simplul motiv că socotim actuala situație trecătoare, având credința că activitatea culturală din această parte de țară va trebui să fie reluată cândva de acolo de unde a fost întreruptă, în același cadru cuprinzător și cu același clocotitor elan.

Sibiu, 3 Noembrie 1941.

OLIMPIU BOIȚOȘ

PUNCT DE PLECARE

Secolul XIX formează în istoria Românilor o epocă de renaștere. Ideea latinității poporului român, pusă în lumină cu atâta stăruință, în pragul noului veac, de scriitorii instruiți la Roma cari formează „Școala latinistă”, a dat un impuls de dezvoltare întregii vieți naționale, sădind în spiritul păturii culte a națiunii o conștiință de demnitate și de vrednicie care se va dovedi deosebit de fecundă. Ideea latinității s'a întâlnit în efectele ei cu rezultatele beneficoare ale influenței franceze, care a început să se manifeste aproximativ în aceeași epocă, în cele două Principate române dela Dunăre. Spiritul francez propaga ideea de libertate, care deasemenea postula o descătușare a puterilor latente ale națiunii, oferind în același timp, ca exemplu și stimulent, tiparul unei culturi ce se înălțase până la cele mai înalte culmi prin cuceririle sale. Aceste idei — forțe aveau să dea naștere naționalismului românesc, iar acesta va învinge, prin opintiri eroice și iscusite, toate obstacolele puse în cale de condiții geografice nu prea norocoase și va realiza, prin cuceriri succesive, la sfârșitul deceniului al doilea al veacului nostru, condițiile optime de dezvoltare ale vieții naționale, prin crearea României Mari.

Românii din Transilvania, supuși unei stăpâniri străine, au avut și ei în secolul XIX un program politic și unul cultural. Cum însă însuși faptul primordial al dominației străine creaa obstacole insurmon-

tabile în calea unei vieți politice de amploare, programul cultural a trecut în această provincie, mai cu seamă în a doua jumătate a veacului, pe planul întâi. Viața politică s'a mărginit aici, în general vorbind, la o serie de reacțiuni glorioase împotriva tendințelor de desnaționalizare. Este politica de rezistență națională, care a mobilizat adeseori în serviciul ei, ca de exemplu la procesul Memorandului, toate puterile națiunii. Politica de afirmare națională avea să o facă Statul român liber, din sudul Carpaților.

Dar nici viața culturală a Românilor din Transilvania n'a fost liberă în manifestările ei. Dat fiind că ea și-a creat dela început legături strânse cu viața culturală a românismului de dincolo de Carpați, exercitându-se în mod neîntrerupt o influență reciprocă între ele, era fatal ca pașii ei să fie supravegheați, adeseori chiar contracarați. Viața culturală a unui popor, în toată complexitatea ei, se dezvoltă cu sprijinul stăpânirii politice. Cum în Transilvania politica de Stat era potrivnică aspirațiilor naționale ale poporului român, viața lui culturală nu numai că nu s'a bucurat de sprijinul necesar al Statului, dar a trebuit să suporte neîncetat loviturile lui distrugătoare. În lipsa unui sprijin din partea Statului, ea și-a creat organe proprii de funcționare. Viața culturală a Românilor din Transilvania a fost, până în momentul Unirii dela 1918, un produs aproape exclusiv al inițiativei particulare. O lungă serie de societăți de tot felul a creat posibilități de dezvoltare pentru forța creatoare pe plan spiritual, dând naștere și instituțiilor de cadru strict necesare pentru desfășurarea acestei energii.

Era fatal ca aceste posibilități mărginite să limiteze și terenul de manifestare al vieții culturale. Au fost ramuri ale culturii cari abia au putut înmuguri, dând doar câteva frunze firave, fără să ajungă la deplina dezvoltare a înfloririi și a rodirii. Așa este bunăoară domeniul științelor pozitive. După elibera-

rea Transilvaniei însă, toate zăgazarile s'au rupt și viața culturală a luat o dezvoltare liberă, în deplinătatea forțelor sale. Ea a dat astfel rezultate strălucite, în toate direcțiile, cari trebuie să fie înfățișate în mod specificat și documentat. Și se pare că, prin jocul unei legi de compensație, chiar acele ramuri ale vieții culturale au ajuns la dezvoltări mai remarcabile, cari au fost mai mult împiedecate, în trecut, în manifestarea lor.

Meritul creerii cadrului administrativ, care avea să favorizeze desfășurarea vieții culturale în toată amploarea ei și obținerea rezultatelor astăzi cunoscute, revine Consiliului Dirigent, întâiul guvern românesc al Transilvaniei, reprezentat prin cei doi șefi ai Resortului de Culte și Instrucțiune Publică: Vasile Goldiș și V. Branisce. Activitățile creatoare pe plan cultural au continuat apoi să fie sprijinite, după unificarea administrativă, de Statul român întregit.

Credința noastră este că aceste rezultate, dând o satisfacție meritată prietenilor poporului român, cari au contribuit la împlinirea aspirațiilor lui spre libertate deplină și unitate națională, răscumpără într'o oarecare măsură și suferințele înaintașilor, cari n'au văzut decât în vis acest liman fericit.

CAP. I

ELEMENTUL DE BAZĂ AL VIEȚII NAȚIONALE: LIMBA

Cea dintâi unealtă a unei vieți spirituale este limba. Lupta pentru limbă, pentru păstrarea caracterului ei original și pentru păstrarea funcției sale creatoare de cultură, a fost în Transilvania mai îndârjită decât în celelalte regiuni ale patriei Daco-Romane. Cauza specifică a acestui fenomen este de natură politică: lupta pentru limbă se identifica în această parte de țară cu însăși lupta pentru existența națională.

Unitatea de structură a limbii românești, pe întreg întinsul pământului strămoșesc, este un fapt dovedit și recunoscut. Această unitate este străveche și ea a fost menținută prin toate schimburile culturale dintre regiunile românești, schimburi cari formează etape hotărâtoare în evoluția vieții naționale. În veacul XIX însă, în Transilvania s'au dat asalturi înverșunate împotriva acestui instrument vital și creator de cultură al neamului nostru, cari asalturi, din fericire, au fost neutralizate mai înainte ca efectul lor distructiv să se facă simțit.

Intâia amenințare a venit chiar dela Români: este tendința „latiniștilor” de a întoarce cursul limbii spre izvor, prin identificarea ei progresivă cu limba latină, prin nesocotirea lungului proces de evoluție care a dat limbii românești un caracter propriu, autonom.

Această tendință amenința să despartă limba cultă din Transilvania de limba cultă din vechiul Regat, care urma drumul unei evoluții normale, sub influență neolatină, și mai ales amenința să pună zid despărțitor între clasa cultă și marea masă țărănească din Transilvania.

Dupăce, prin triumful bunului simț și cu concursul oamenilor de cultură din vechiul Regat, această primejdie a fost înlăturată, a urmat o serie întreagă de amenințări venite dela școala, administrația și politica de Stat a stăpânitorului străin. Acestea au făcut ca limba intelectualului și a burghezului român din Transilvania să fie înainte de 1918 plină cu asperități fonetice sau lexicale străine. Ceeace era mai grav însă, era faptul că această influență străină a început să pătrundă, pe la sfârșitul secolului trecut și începutul celui prezent, în masa poporului, mai ales din regiunile limitrofe ale comunității etnice românești. Fenomenul s'a datorat pe de o parte influenței școalelor de copii mici cu limba de predare maghiară, iar pe de altă parte bisericii. Anume, Ungurii au creat în 1912, la frontiera de nord-vest a românismului, episcopia greco-catolică de Hajdudorogh, în bisericile căreia limba de cult era cea maghiară.

Actul dela 1918 a venit la timp pentru a dejuca aceste planuri diabolice. Dacă el n'a găsit pânza limbii românești din Transilvania cu spărturi ireparabile, faptul se datorește înainte de toate dragostei pentru ea a celor ce o vorbeau. Românii transilvani au considerat totdeauna limba drept cea mai puternică pază a naționalității lor, de aceea au apărat-o cu dârzenie, cu eroism chiar. Adeseori i-au dedicat adevărate imnuri de slavă. „Tezaur . . . dulce ca sărutările măicuțelor noastre, când ne aplecau la sânul lor, tezaur mai scump decât viața, tezaur care, de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată ca cineva cu puterea, cu înșelăciunea, sau cu momele să ni-l răpească din mâinile noastre, atunci mai bine să

ne înghită pământul de vii" . . . și „să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângăere că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni a ne numi fiii lor: limba românească" — așa vorbea despre limba națională, la 1861, Timotei Cipariu, care nu era nici măcar poet, ci om de știință în cel mai strict înțeles al cuvântului. Iar studiile de limbă au fost totdeauna o pasiune a Transilvanilor. În felul acesta, măsurile oprinatoare ale guvernelor dela Budapesta trezeau valuri de proteste și de indignare, și aceia dintre Români cari își părăseau limba, deveneau obiectul disprețului public.

Cât de bine s'a conservat vatra lingvistică transilvană s'a putut constata din manifestarea ei după Unirea din 1918. N'au fost necesari nici zece ani de viață liberă în cadrul Statului național, pentru ca limba românească din Transilvania să se așeze la nivelul limbii din vechiul Regat. Intr'adevăr, s'a constatat de mult că limba unei reviste publicate la Cluj, Timișoara sau Oradea, nu se deosebește cu nimic de limba unei publicații dela București.

CAP. II

UN STALP AL VIEȚII CULTURALE: BISERICA

Pe două instituții se razimă edificiul complex al culturii naționale: biserica și școala. În viața bimilenară a poporului român, biserica a jucat un rol deosebit de important. Plămădit în epoca de expansiune a creștinismului, acest popor a fost ocrotit dela început în leagănul bisericii creștine. Întâii lui pași în viață au fost călăuziți tot de această biserică, deoarece organizația bisericească a premers celor dintâi organizații politice de amploare ale poporului român. Continuând apoi peste veacuri această funcție de ocrotitoare a vieții sale, biserica a fost, în special, cel mai statornic sprijin al culturii poporului român.

A. — BISERICA ORTODOXA

Dintre cele două biserici naționale, cei mai mulți credincioși îi are în Transilvania biserica ortodoxă, care în noul stat este biserica dominantă. Prin statutul Șagunian, ea și-a dat în a doua jumătate a veacului XIX o organizație nouă, asociind și elementul mirean la conducerea și eforturile ei de propășire. Rezultatele acestei reforme au fost atât de vădite încât, după Unirea din 1918, când s'a pus problema unificării bisericii ortodoxe de pe întregul pământ românesc, principiile ei au fost așezate la temelia organizării nouă. Tot în a doua jumătate a veacului trecut

se reînființează Mitropolia ortodoxă a Transilvaniei, cu sediul la Sibiu, în locul episcopiei care funcționa înainte aici și având sub jurisdicția sa cele două episcopii din apus, a Caransebeșului și a Aradului. Acesta n'a fost numai un act de restaurare a unor vechi drepturi uzurpate de asupritorii politici, ci și un început de viață nouă, a cărui importanță ne apare și mai mult când ne gândim că întâiul mitropolit a fost marele arhiereu Andrei Șaguna, promotor al vieții poporului român din Transilvania sub toate aspectele: bisericesc, politic, cultural și chiar economic.

1. — *Opera de organizare*

Momentul Unirii surprinde deci biserica ortodoxă din Transilvania cu un bogat tezaur de realizări, în care intră pe de o parte întreagă opera de organizare a centrelor eparhiale, cu înființarea așezămintelor proprii, printre cari numeroasele școli confesionale, și cu formarea personalului necesar pentru bunul mers al acestor așezăminte, pe de altă parte lupta eroică pentru apărarea limbii și însăși a culturii naționale, din ce în ce mai amenințată de politica de desnaționalizare a Statului maghiar. Libertatea dobândită în 1918 i-a ajutat mai întâi să-și desăvârșească opera de organizare internă. Centrele eparhiale au sporit. În Martie 1919 se înființează la Cluj Eparhia Vadului, Feleacului și Clujului, pe temelia unei vechi așezări bisericești ce a existat în aceste părți pe vremea voievodului Moldovei Ștefan cel Mare, care avea posesiuni și influență în Principatul Transilvaniei. Noua episcopie a avut norocul să fie păstorită timp de 15 ani de episcopul Nicolae Ivan, spirit întreprinzător, admirabil gospodar, care a fost omul cel mai potrivit pentru o perioadă de organizare și care a reușit să creeze toate elementele necesare propășirii acestei eparhii. În 1920 se înființează Eparhia Oradiei, prin transformarea în episcopie a vechiului vicariat care

exista înainte în acest oraș de graniță. Vicarul Roman Ciorogariu, om de mare prestigiu și luptător pentru drepturile națiunii sale, a fost ales episcop al noii eparhii și a păstrat cu vrednicie această demnitate, timp de 16 ani, până la adânci bătrânețe. În vara anului 1937 s'a înființat și o Episcopie ortodoxă a Maramureșului, pentru Românii din nordul Transilvaniei, iar recent Episcopia Timișoarei. Acestea din urmă nu aparțin Mitropoliei Transilvaniei; cea dintâi ține de Mitropolia Bucovinei, iar a doua de a Olteniei.

Eforturi uriașe s'au depus pentru dotarea parohiilor cu lăcașuri de închinare și cu mijloacele necesare unei vieți demne a slujitorilor bisericii. Biserici catedrale se înalță în centrele nouilor episcopii, dintre cari numai cea dela Cluj în valoare de peste 60 de milioane de Lei, și biserici adeseori tot atât de impunătoare în alte centre urbane, inspirându-se toate din stilul arhitectonic bizantin, care cunoaște astfel o nouă expansiune pe pământul românesc. Numeroase biserici se zidesc mai cu seamă la sate, de cele mai multe ori cu danii ale credincioșilor sau ale instituțiilor particulare, cărora li se adaugă și ajutorul Statului. În timp de numai 12 ani s'au zidit în eparhia Sibiului 51 de biserici nouă și s'a început clădirea altor 35, iar case parohiale s'au zidit 44. Donațiunile au atins cifra de 87.938.367 de Lei. În același timp s'au zidit în eparhia Oradiei 72 de biserici nouă și s'au renovat 31, iar case parohiale s'au zidit 25; în eparhia Aradului s'au zidit 30 de biserici și 32 de case parohiale, afară de cele renovate. Cele mai mari eforturi le-a făcut și în această privință eparhia Clujului, care a zidit în acest timp 147 de biserici și 130 de case parohiale, reparând alte 340 de biserici și 149 de case parohiale.

De binefacerile erei de libertate s'au bucurat mai cu seamă Românii din regiunile năpăstuite de vechea stăpânire maghiară. Astfel, Românii din Secuime au

fost lipsiți în trecut aproape cu desăvârșire de un sprijin real, fiind condamnați să se piardă în masa popoului maghiar. Noul mitropolit I. P. S. S. Nicolae Bălan, ales în Februarie 1920, întreprinde curând după înscăunare vizitații canonice în Secuime. „Timp de două săptămâni mitropolitul a cutreerat zeci de sate înstrăinate, prin care n'a călcat niciodată vlădică român, luând contact direct cu acești frați, pe cari numai biserica ortodoxă i-a ținut legați de neamul nostru”. (Șt. Meteș). Și în 1936 a întreprins o nouă călătorie misionară în aceste părți. În Secuime a existat înainte de Unire un singur protopopiat ortodox, iar astăzi sunt trei: la Sf. Gheorghe, Târgul Săcuiesc și Odorhei. S'au creat apoi, numai în această regiune, 36 de parohii nouă, zidindu-se 27 de biserici și reparându-se alte 29. Iar rezultatul a fost că până în 1938 au revenit de bună voie la biserica strămoșească 3702 suflete românești din această regiune.

La fel a vizitat episcopul Clujului parohiile din Munții Apuseni, „pe unde nu mai fusese vlădică românesc din veacul al XVIII-lea” (Șt. Meteș), ducând același cuvânt de mângăiere și pornind operă de restaurare la acești frați ținuți de veacuri în cea mai neagră mizerie morală și materială, iar episcopul Iosif Bădescu al Caransebeșului a vizitat pe Românii ortodocși din Banatul jugoslav, cari nu au o episcopie proprie. N'au fost uitați nici Românii din Statele Unite ale Americii, emigrați în cea mai mare parte din Transilvania. Lipsiți fiind înainte de Unire de elementele unei organizații proprii bisericești, eparhia lor de baștină și-a făcut o sacră datorie din purtarea lor de grijă, acum, când forțe potrivnice nu-i mai stăteau în cale și astăzi, datorită aproape numai acestei purtări de grijă, Românii din America, împreună cu cei din alte State apusene, au o episcopie misionară cu sediul la Detroit (U. S. America).

Opera de organizare a îmbrățișat și institutele de învățământ ale bisericii. Statul român luând asu-

pra, sa întregă grija învățământului primar, bisericii ortodoxe din Transilvania nu i-a mai rămas decât o singură școală primară, la Brașov. In învățământul secundar posedă liceul „A. Șaguna” din Brașov, liceul „A. Iancu” din Brad și școala normală de învățători „A. Șaguna” din Sibiu, cu secție de băieți și de fete. I-a rămas însă întregă grija învățământului superior special. Vechile seminarii teologice dela Sibiu, Arad și Garansebeș, cari n’au avut o organizare unitară, au fost transformate în academii teologice, printr’o acțiune de nivelare în sus. S’au mai înființat două academii teologice nouă, pe lângă episcopiile din Oradea (1923) și Cluj (1924) și există dorința de a transforma măcar una din cele cinci academii actuale în facultate teologică. Grija mitropolitului Bălan pentru formarea preoților, pentru o mai bună pregătire teoretică și misionară a lor, s’a manifestat și în alte forme. In 1922 a organizat un curs pastoral pentru preoți, iar doi ani mai târziu cursuri de pedagogie religioasă. Același scop îl servește și Asociația „A. Șaguna”, care cuprinde întreg clerul din Mitropolia Transilvaniei și care a organizat o serie de congrese anuale cu activitate practică pastorală, cu programe de dezbateri a unor probleme vitale pentru biserică și credință.

2. — *Misionarism*

Toată această activitate de organizare nu constituie însă decât unul din aspectele propășirii bisericii ortodoxe din Transilvania, în cele două decenii de viață liberă. In definitiv, organizația nu este un scop în sine. Ea nu este decât un mijloc, iar scopul îl formează marile idealuri în slujba cărora este pusă biserica. Pentru atingerea acestor idealuri, cari în termeni sociali pot fi exprimate prin tendința de înobilare a omului și de înălțare morală a vieții întregii comunități etnice, biserica ortodoxă din Transilvania

n'a pregetat să apuce și căile directe ale misionarismului.

Operă misionară face fiecare slujitor al bisericii, dela vlădică până la cel mai umil preot dela țară, atunci când își face datoria cu conștiință, reușind să determine pe enoriașii săi să ducă o viață cât mai creștinească cu putință, împlinind poruncile bisericii și săvârșind practicile religioase. Pe lângă această acțiune oarecum cotidiană, s'au luat în acest răstimp și unele inițiative misionare cari ies din comun. Așa este bunăoară combaterea sectelor. În urma războiului mondial și a desorientării morale pe care a adus-o el, au apărut în România — și cu deosebire în Transilvania — proseliți ai unor secte religioase pornite din afară, cari nu căutau numai să rupă pe credincioși dela bisericile naționale, ci lunecau adeseori spre acțiuni dăunătoare chiar Statului național. În mod spontan au reacționat amândouă bisericile naționale împotriva acestei acțiuni centrifuge. Nu se compară însă acțiunea niciuneia dintre eparhii cu aceea desfășurată de eparhia ortodoxă a Aradului. Nici nu erau poate regiuni așa de expuse primejdiei ca aceasta, dar meritul principal al acțiunii pentru combaterea sectelor revine episcopului Grigore Comșa, care a păstorit la Arad timp de zece ani. Încă înainte de a fi ales episcop s'a ocupat de problema sectelor, recomandând prin grai viu și prin scris pornirea unei ofensive pentru salvarea patrimoniului strămoșesc de credincioși, iar după ce a ajuns șef al eparhiei a dezvoltat o activitate misionară cu adevărat excepțională, pe acest teren, al cărui rezultat a fost că în eparhia cea mai bântuită de secte au început din toate satele să se întoarcă credincioșii la legea strămoșească. Acțiunea s'a desăvârșit și prin operă de organizare, cum a fost crearea de parohii nouă, dar mai cu seamă prin vizitații canonice sistematice, cari au atins aproape toate comunele eparhiei și prin răspândirea într'un număr neobișnuit de mare de tipă-

rituri religioase. „Biblioteca Creștinului Ortodox“, tipărită la Arad, a ajuns până în 1938 la 110 numere.

Pentru intensificarea acțiunii misionare s'au instituit pe lângă fiecare episcopie preoți misionari. An de an s'au formulat apoi obiective nouă de luptă, cari năzuiau, fie să impună respectarea repausului duminical la orașe, fie să sporească asistența socială prin „Ziua Mamei“ sau „Dumineca Bolnavilor“, fie, în sfârșit, să săvârșească operă de asanare morală, prin combaterea alcoolismului, a concubinajului etc. Acțiunea aceasta, de aspect general cultural și social, se întâlnea uneori cu inițiativele Statului sau ale altor organisme ale vieții sociale, cu cari biserica n'a pregetat să colaboreze în cea mai deplină armonie. Se cuvine să mai menționăm, tot ca o acțiune proprie a bisericii, de ordin cultural, organizarea de conferințe publice în zilele de Dumineca, înființarea de case și căminuri culturale la sate sau în comune suburbane, înființarea de biblioteci parohiale și chiar de muzee bisericești, create aproape în toate centrele eparhiale.

Dar mai există o acțiune misionară, care trebuie relevată în mod special. Cu ocazia adunării generale din 1930 a eparhiei de Sibiu, mitropolitul Nicolae Bălan a preconizat reînființarea monahismului organizat, prin mănăstiri, care este cea mai înaltă expresie a spiritului religios. A arătat că în trecutul îndepărtat au existat în Transilvania vreo 100 de mănăstiri românești, desființate cu timpul de stăpânirea străină. Ele aveau școli de preoți și, prin legăturile ce le cultivau cu Principatele române dela Dunăre, „au fost organe de răspândire a cărții românești în Transilvania și de păstrare a unității sufletești a poporului nostru“. Acum, în vremurile schimbate, mănăstirile sunt necesare mai cu seamă pentru promovarea vieții religioase. Drept început a și propus imediat restaurarea mănăstirii dela Sâmbăta de Sus,

zidită de Constantin Brâncoveanu, credinciosul Domn al Țării Românești și înființarea acolo a unei mănăstiri de călugări predicatori, cu tipografie și atelier de pictură bisericească. Pe întreg cuprinsul Transilvaniei a prins rădăcini această idee și astăzi există în eparhia Caransebeșului 4 mănăstiri ortodoxe de călugări și o mănăstire de maici, la fel în eparhia Clujului, iar în eparhia Aradului două mănăstiri de călugări.

3. — *Apostolatul laic*

O altă inovație a epocii de care ne ocupăm este apostolatul laic. Credincioșii laici au format o organizație proprie, în afară de ierarhia bisericească, cu scopul de a sprijini biserica în lupta pentru idealurile ei specifice, precum și pentru promovarea vieții religioase. Asociația aceasta, cu numele „Frăția Ortodoxă Română” (FOR), s'a constituit la Cluj, în ziua de 5 Martie 1933 și printre promotorii ei au fost câteva din cele mai reprezentative figuri ale vieții culturale din Transilvania. Ea năzuește să propage religiozitatea cu deosebire în rândurile intelectualilor și ale burgheziei orășenești. Toate mijloacele cari pot duce la acest rezultat sunt utilizate: conferințe cu subiect religios, tipărirea de broșuri de propagandă, comemorări de personalități sau evenimente de seamă din trecutul bisericii ortodoxe, festivaluri și concerte religioase. Pentru o mai bună reușită a inițiativei, FOR-ul și-a constituit secții în toate eparhiile Transilvaniei și subsecții în centre mai mărunte, cari toate activează cu latitudinea unor inițiative proprii, după necesitățile locale.

Dacă FOR-ul este cea mai prestigioasă dintre organizațiile de misionarism laic ale bisericii ortodoxe din Transilvania, ea nu este totuși singura. Înaintea ei a luat naștere la Sibiu organizația „Oastea Domnului”, inițiată de preotul Iosif Trifa, având drept obiec-

tiv viața dela țară. Același preot a tipărit multă vreme „Lumina Satelor”, unul din cele mai bune ziare moral-religioase pentru popor din câte am avut până acum în România. Tot la Sibiu s'a constituit apoi „Asociația Sf. Gheorghe”, pentru promovarea vieții religioase a tineretului și există dinainte de război o lungă serie de societăți feminine cu caracter religios, cari activează și astăzi, propagând cultul pentru biserica strămoșească și viața religioasă.

B. — BISERICA UNITĂ SAU GRECO-CATOLICA

Biserica unită sau greco-catolică, cu reședința în Blaj, este a doua și ultima confesiune a Românilor transilvani. După datele recensământului din 1930, ea număra în această epocă 1.385.445 de credincioși, față de cele 1.932.356 de suflete ale bisericii ortodoxe, iar datele statisticilor bisericești indică în anul 1936: 1.600.000 de credincioși uniți în Transilvania.

Fără să aibă o vechime prea mare, biserica unită aducea în Statul român refăcut în 1918 o tradiție merituoasă, cu un tezaur de fapte de valoare morală dar și de interes general românesc. Ea a fost întemeiată de o parte a clerului românesc din Transilvania, în preajma anului 1700, în urma acțiunii de expansiune spre răsărit a catolicismului austriac, dar și prin prețuirea avantajilor pe cari poporul român le-ar putea obține printr'o legătură trainică cu marea biserică creștină a Apusului. Cu toate că acest act a însemnat o spărtură în unitatea morală a poporului nostru, spărtură resimțită uneori în mod deosebit de dureros, el a fost compensat prin câștigurile de interes național, pe plan politic și cultural, pe cari le-a prilejuit. Episcopul martir al acestei biserici, Inochentie Micu, a întreprins funcția politică pe care i-o conferea calitatea de conducător al bisericii unite, pentru a afirma cu deosebită tărie drepturile naționale ale poporului său. Și asta în întâia jumătate a

veacului XVIII. Școlile Blajului au început tot în acest veac să creeze o ambianță culturală de care avea să beneficieze întreagă națiunea, în năzuința ei spre emancipare. Reprezentanții de frunte ai Școlii latine, cunoscută și sub denumirea de Școala ardeleană, cari sunt pioneri ai naționalismului românesc, au fost mai toți elevi ai acestor institute de învățământ biseculare. Pe de altă parte, prin faptul că noua biserică românească menținuse neștirbit ritul oriental, deci și întrebuințarea limbii românești în serviciile divine, ea și-a păstrat și facultatea de ocrotitoare a acestei limbi, într'o perioadă când stăpânirea străină a dat cele mai înverșunate atacuri pentru suprimarea ei, spre a desnaționaliza pe Românii din Transilvania.

1. — *Organizarea*

Și biserica unită și-a avut în 1918 ranele ei, cari trebuiau vindecate. În 1912, în virtutea politicii de maghiarizare cu orice preț, Statul străin înființase la hotarul de nord-vest al teritoriului românesc o episcopie greco-catolică de limbă maghiară, faimoasa episcopie de Hajdudorogh. I-au fost date acestei eparhii întreagă biserica ruteană greco-catolică și 46 de parohii românești, luate dela diecezele Oradea și Gherla. Biserica română a protestat însă cu toată energia și a făcut demersuri la Roma în acest sens. Episcopul Oradei Demetriu Radu a putut anunța chiar în vara anului următor, prin organul oficial al bisericii greco-catolice române, ziarul „Unirea” dela Blaj, că Sfântul Scaun, convins de nedreptatea ce s'a făcut, a dispus revizuirea bulei care decretase înființarea Episcopiei de Hajdudorogh. Pentru a tergiversa și a câștiga din nou terenul pierdut, guvernul a pornit tratative cu biserica română, promițând retrocedarea unora din parohiile răpite, dar Românii au refuzat totul. Astfel, episcopul numit în fruntea acestei dieceze nici

n'a fost înscăunat și prin decretul papal din 29 Iulie 1919 se dispune restituirea parohiilor românești. La fel a sfârșit și Vicariatul din Secuime al Hajdudorogului, înființat cu același scop de Statul maghiar.

Raporturile dintre biserica unită și Statul român au fost stabilite succesiv prin Constituția din 1923, Legea pentru organizarea Bisericii ortodoxe din 1925, Legea pentru regimul general al cultelor din 1928 și Concordatul cu Roma din 1927, ratificat în 1929. Înainte de Unire, această biserică avea, pe lângă arhidieceza Blajului, trei episcopii: la Oradea, Gherla și Lugoj. Vrednicul episcop al Oradiei, Demetriu Radu, puțin a păstorit în noul Stat, căzând victimă atentatului dela Senat din ziua de 8 Decembrie 1920. Urmașul lui a fost episcopul Valeriu Traian Frentiu, transferat dela eparhia Lugojului, unde i-a urmat episcopul Alexandru Nicolescu, care a păstorit aici până la înălțarea lui în scaunul de mitropolit, în 1935. Eparhia de Gherla este condusă din anul 1917 de zelosul episcop Iuliu Hossu. Prin concordat, această din urmă eparhie a primit o nouă arondare, numindu-se de atunci înapoi Episcopia română unită de Cluj-Gherla, cu reședința la Cluj. În același act esențial s'a prevăzut și înființarea unei noi episcopii greco-catolice pentru Românii din nordul Transilvaniei, unde această biserică are foarte mulți credincioși. Noua episcopie, a Maramureșului, cu sediul la Baia Mare, a fost înființată prin bula papală din 5 Iunie 1930, dându-i-se 201 de parohii românești precum și cele 38 de parohii rutene.

Dacă biserica greco-catolică din Transilvania nu poate prezenta un bilanț atât de bogat sub raport administrativ, ca biserica ortodoxă, aceasta se explică pe de o parte prin locul al doilea pe care-l ocupă, atât ca număr de credincioși cât și ca stare economică, dar și prin faptul că ea avea mai puține necesități de această natură decât biserica dominantă. Realizările ei au fost însă deosebit de importante

în domeniul învățământului și al educației. Înainte de Unire existau trei seminarii teologice unite: unul la Blaj, care pregătea și clerul eparhiei din Lugoj și pe cel al vicariatului rutean, al doilea la Gherla și ultimul la Oradea. Astăzi au toate trei grad de academie și al doilea a fost mutat la Cluj, împreună cu episcopia de care ține. La Gherla a existat și continuă să funcționeze o școală normală de învățători, cu secții pentru băieți și pentru fete. Întâia secție datează din 1859, anul când a fost înființat și seminarul teologic. Veche este și școala normală greco-catolică din Oradea, care timp de peste 150 de ani a dat învățători români pentru regiunea de frontieră apuseană. Aceeași vechime o are și seminarul teologic local, care însă multă vreme a fost împiedecat în funcționarea lui. Tot de eparhia Oradiei se ține și liceul de băieți din Beiuș, înființat în 1828, unul din puținele, prea puținele licee românești cari au putut exista în Transilvania sub dominația străină. În anii 1914—15 și 1918—19 au funcționat și la Lugoj o școală normală și un seminar, acum însă nu mai există și această eparhie nu posedă decât un internat cu un frumos local propriu. Centrul educativ al bisericii unite rămâne tot Blajul.

În veacul al XVIII-lea și aproape până la Unirea din 1918, acest modest târgușor a fost cel mai important centru școlar al Românilor din Transilvania. Unul din meritele principale ale mitropolitului Vasile Suciu, care a cărmuit arhidieceza Blajului din 1919 până în 1935, este efortul făcut pentru a da o nouă strălucire acestui vechiu titlu de glorie. Într'adevăr, școlile Blajului au sporit considerabil în acest timp, toate fiind dotate cu localuri proprii dintre cele mai aspectuoase. Ajunge o simplă înșirare a institutelor actuale de învățământ și educație din Blaj — mai mult de jumătate creație nouă — spre a ne da seama de marele merit al vlădicăi Vasile Suciu: Academie teologică cu seminar, liceu de băieți cu internat, școa-

lă normală de învățători cu internat, liceu comercial de băieți cu internat, gimnaziu industrial de băieți cu internat, școală de menaj cu internat, apoi liceu de fete, școală normală de fete, liceu comercial de fete cu un internat al tuturor școalelor secundare de fete, precum și un curs profesional pentru ucenicii industriali și comerciali. Iar alătura de acestea trebuie să numim și marea Bibliotecă Centrală a Mitropoliei, care a fost într-o vreme cea mai valcuroasă dintre bibliotecile Românilor din Transilvania, prin bogăția și raritatea colecțiilor ei de cărți și manuscrise.

2. — *Misionarism*

Nici activitatea pur religioasă nu este mai prejos de trecutul acestei biserici. Este un fenomen semnificativ, comun ambelor biserici românești din Transilvania, că îndată ce, în urma nouilor condiții de viață, au fost liberate de constrângerile din afară, ele și-au consacrat cea mai bună parte a puterilor lor misionarismului creștin, care formează însăși esența menirii lor. Înainte de Unire, sub dominație străină, bisericile românești erau nevoite să parze zi de zi loviturile pe cari această stăpânire nu li le cruța și să se dedice în același timp îndatoririi de a ocroti și călăuzi întreagă viața națiunii. În împrejurările schimbate, primejdia loviturilor din afară încetând și, pe de altă parte, luând Statul asupra sa grija față de existența națiunii, sub raport social și biologic, bisericile românești s'au putut dedica în mai mare măsură menirii lor specifice.

Mitropolitul unit Vasile Suci, investit în ziua de 1 Noemvrie 1919, la Sinaia, de către Regele Ferdinand I — dela Atanasie Anghel, făuritorul unirii religioase înainte cu 200 de ani, nu mai fusese alt arhieru unit în fața unui suveran român — și-a ales drept lozincă a păstoririi sale „reîncreștinarea Românilor”. Inseși institutele de învățământ și de edu-

cație nou înființate aveau să servească și acest scop. Pe lângă acestea, a înființat pentru cler exerciții spirituale obligatorii tot la 3 ani, a făcut numeroase vizitații canonice, cercetând printre altele regiunea Munților Apuseni și Secuimea, a trimis preoți misionari în America pentru credincioșii bisericii de acolo. O nouă desvoltare a luat pe timpul său viața monahală. Biserica unită a avut din vechime ordul călugăresc al Sfântului Vasile cel Mare; s'a introdus acum ordul Părinților Asumpționiști și Congregația Surorilor „Maica Domnului”, care în 1937 avea filiale la Blaj, Aiud, Craiova, Cluj, Geoagiul de jos, Sighișoara și Turda. În mod firesc au sporit apoi institutele de caritate. Numai la Blaj există azi un orfelinat, un azil de bătrâni, un azil al preoților deficienți și un ospiciu de preoți. Deasemenea au sporit enorm de mult asociațiile religioase. În 1937 arhidieceza avea 738 de unități ale acestor asociații, cu un număr total de 445.735 de membri.

Bineînțeles, toată activitatea aceasta s'a propagat și la celelalte eparhii. Episcopia de Maramureș a intrat în posesiunea mănăstirii dela Bixad, înființată la 1700 și devenită abia în 1919 complet românească. Ea a avut o activitate misionară deosebit de importantă: statistica ne arată că prin tipografia ei s'au lansat dela înființare 170.000 de broșuri cu caracter religios. Tot de această mănăstire, încredințată călugărilor ordinului Sf. Vasile cel Mare, se ține și mănăstirea Prislopului (județul Hunedoara). Activitate intensă a desvoltat sub acest raport episcopul Iuliu Hossu, conducătorul eparhiei de Cluj-Gherla. Dintre toți episcopii români este cel mai zelos la vizitațiile canonice; se poate spune că nu există comună parohială în eparhia sa care să nu fi fost vizitată cel puțin odată. Deasemenea, fiecare comună are și o asociație cultural-religioasă. Pelerinajele cele mai bine organizate la mănăstiri tot în această eparhie se

fac. La hramul mănăstirii dela Nicula (județul Someș), participă între 25—30.000 de credincioși.

3. — *Apostolatul laic*

Apostolatul laic se face mai cu seamă prin „Asociația generală a Românilor Uniți”, cunoscută sub numele prescurtat AGRU și constituită în Blaj în toamna anului 1929. Scopul ei a fost lămurit și pe larg arătat în statute: „a) susținerea, apărarea și realizarea intereselor bisericii române unite cu Roma; b) adâncirea vieții sufletești a membrilor și intensificarea educației religioase; c) îndrumarea vieții publice și private, potrivit eticei creștine, în sentimentul iubirii de neam și de patrie; d) combaterea curentelor sociale și religioase cu caracter sectant, destructiv, antinațional și anticreștinesc”. Are și o secție pentru studenți. Lucrează paralel cu asociația ortodoxă FOR, prin conferințe sau sezători cultural-religioase, coruri și fanfare, opere de asistență, îngrijiri de biserici, cimitire, troițe, pelerinaje, spovedanii etc. Asociația AGRU a luat în scurtă vreme o extindere foarte mare, având numeroase organizații în toate eparhiile. Revista ei a evoluat dela forma unui buletin cu caracter mai mult administrativ, la o revistă științifică doctrinară.

CAP. III

ȘCOALA, AL DOILEA STÂLP AL CULTURII NAȚIONALE

Școala este al doilea stâlp pe care se reazimă edificiul culturii. Menirea ei esențială este împărtășirea, în diferite etape, a elementelor sociale cu mijloacele culturale necesare pentru a se folosi de cuceririle civilizației. Aceasta înseamnă în același timp pregătirea de elemente destoinice și productive în interesul colectivității etnice care alcătuiește Statul. Conceptul funcției sociale a învățământului s'a impus tot mai mult diriguitorilor vieții școlare din România ca un ideal mai corespunzător realităților dela noi, astfel că s'a ajuns să se formuleze drept obiectiv al învățământului, nu omul instruit, cum era înainte, ci bunul cetățean, „în sensul adânc, de trăire pentru națiune, pe care veacul nostru îl dă acestei noțiuni”. (D. Gusti).

A. — INVAȚĂMÂNTUL PRIMAR

În oricare sector al învățământului vom examina realizările din cele două decenii de viață românească ale Transilvaniei, vom constata eforturi enorme și rezultate extrem de îmbucurătoare. Totuși, se pare că învățământul primar sau elementar s'a bucurat de mai multă sollicitudine. Lipsurile celor trei grade de învățământ erau poate deopotrivă de mari în mo-

mentul eliberării Transilvaniei, dar învățământul primar era, mai mult decât celelalte categorii, un drept și un bun al întregii națiuni și însuși momentul de evoluție istorică a pretins ca, în urma marilor suferințe și sacrificii cu cari s'a soldat perioada războiului mondial, necesitățile celor mai vaste straturi populare să fie soluționate cu precădere.

1. — *Problema analfabetismului*

Există însă și un criteriu cu totul obiectiv care comanda această preferință, și anume procentul mare de analfabeți ce nu mai putea fi tolerat. Datele statistice au dovedit că stăpânirea maghiară a lăsat în regiunile cu minorități ale Statului ei de odinioară cel mai mare procent de analfabeți. Și deoarece în Transilvania majoritatea o avea populația nemaghiară, adică populația românească, această regiune în întregime se încadra printre cele cu procentul cel mai urcat de analfabeți din toată Austro-Ungaria. Astfel, câtă vreme — chiar după datele recensământului oficial al Statului maghiar din 1910 — regiunea din dreapta Dunării avea abia 19,20 % de analfabeți, Banatul avea 39,80 %, Maramureșul și părțile din nordul Transilvaniei 43,10 %, iar Transilvania propriu zisă 49,50 %. Situația este și mai evidentă dacă examinăm datele pe județe. Vom constata atunci că chiar în acele regiuni cari au revenit în 1918 în cea mai mare parte Statului român, județele cu un număr relativ mai mare de locuitori maghiari aveau mai puțini analfabeți decât județele curat românești. În județul Trei Scaune bunăoară, din regiunea secuizată, analfabeții reprezentau 33,10 %, iar în județul Odorhei, din aceeași regiune, 30,90 %. Indată ce ne îndepărtăm de această regiune, cifra crește vertiginos: în județul Mureș-Turda, dela marginea regiunii secuizate, unde populația românească era mult mai numeroasă, dar totuși nu majoritară, analfabeții erau

48,90%, apoi în județul Alba 59,20%, în județul Turda-Arieș 62,90%, în județul Cluj 64,40%, în județul Solnoc-Dobâca 71,40%, iar în Maramureș 73,20%. Având în vedere că și populația săsească privilegiată a avut posibilitatea să combată din timp analfabetismul, rămâne în toate aceste regiuni procentul cel mai mare de analfabeți pe seama populației românești, iar în cecece privește nordul Transilvaniei și pe seama populației rutene.

2. — Sporirea școlilor primare

Cauzele principale ale acestui fenomen sunt lipsa de școli și de forțe didactice naționale. Într'adevăr, în anul 1913/14 funcționau în toate regiunile de cari am vorbit 3911 școli cu limba de predare maghiară, pentru o populație maghiară de 2.998.129 de suflete și 2660 de școli cu altă limbă pentru o populație nemaghiară de 3.386.881 de suflete. Cifrele totale ale Ungariei de odinioară indică pentru Maghiari, cari formau 54,5% din populația totală a țării, 80% din școlile existente, câtă vreme pentru Români, cari reprezentau 16,1% din populația țării, numai 12% din totalul școlilor primare existente. Exista pentru fiecare 730 de locuitori maghiari o școală primară și pentru fiecare 332 de locuitori maghiari un învățător, dar numai pentru 1358 de locuitori români o școală primară și pentru 1032 de Români un învățător. De aceea, în 1913/14, dintr'un număr total de 382.437 de copii români de vârstă școlară, 151.127 n'au frecventat nici un fel de școală.

Ca să repare această nedreptate, regimul românesc a căutat să sporească dela început numărul școlilor primare și al învățătorilor, aceasta fiindu-i grija principală în cecece privește învățământul primar. În 1918 am moștenit în Transilvania 4832 de școli primare cu 8962 de învățători. Dintre acestea 1669 erau de Stat, 2058 confesionale românești, pe cari

Statul le-a luat în grija sa, iar restul confesionale minoritare. Cele 3727 de școli primare, cari erau acum ale Statului, aveau 5258 de clase. Iată acum sporul într'un răstimp de un deceniu și jumătate: până în 1926 s'au construit 751 de localuri de școală cu 1055 de săli de clasă; din 1927—1933 alte 879 de școli cu 2158 de săli; iar în anul școlar 1935/36 existau în total 4456 de școli primare de Stat și 1185 de școli confesionale minoritare — căci și acestea au sporit — cu 12.332 de săli de clasă. Față de anul 1914, există prin urmare o creștere de 51,3% la localuri de școală și de 134,5% la săli de clasă. Numărul învățătorilor deasemenea a crescut dela 8962, cât era în 1918, la 14.455, deci cu 61,3%. Cifrele acestea indică și o ameliorare simțitoare a condițiilor igienice și didactice, căci sălile de învățământ și învățătorii au sporit proporțional mai mult.

Era firesc ca această operă de restaurare, făcută în vederea combaterii analfabetismului, să fie aplicată în rândul întâi și în mai mare măsură în regiunile nesocotite de vechiul regim maghiar. Era o măsură de elementară dreptate, de care a beneficiat apoi întreagă populația acestor regiuni, majoritară și minoritară deopotrivă. Statisticile ne arată însă precis că sub regimul românesc analfabetismul a scăzut și în regiunile unde populația maghiară era majoritară, și anume în județele săcuesți: Ciuc, Odorhei, Trei Scaune și Mureș. Statul român voia să ridice numărul știutorilor de carte în general. N'a pregetat, deci, să acorde înlesniri întregului corp didactic primar, pentru a-și câștiga mai întâi numărul necesar de învățători, iar mai târziu pentru a putea face și o selecție în acest corp de apostolat cultural. În același timp a luat măsuri pe cale legislativă pentru sporirea frecvenței școlare. Rezultatul s'a văzut chiar la sfârșitul întâiului deceniu, căci după datele recensământului din 1930 procentul știutorilor de carte s'a

urcat în Transilvania dela 51,1%, cât era în 1910, la 67,00%; deci un plus de 15,9%.

3. — Școlile de copii mici

O desvoltare tot atât de mare au luat și școlile de copii mici. Aceste așezăminte de educație sunt relativ recente în cuprinsul Transilvaniei. Una din îndatoririle principale ale regimului românesc a fost de a le generaliza, pentru ca să poată profita întregă populația țării, în condiții egale, de binefacerea lor. Generalizarea s'a făcut și prin propagarea școlilor de copii mici la țară, unde înainte de Unire existau în proporții mai reduse. Aparținând secției de învățământ primar, evoluția lor a urmat în general linia de desvoltare a școlilor primare, împărțându-se deopotrivă cu acestea de enorma sollicitudine a Statului față de acest sector al învățământului național. După datele statistice oficiale, în anul școlar 1932—33 au existat în Transilvania 141 de școli de copii mici urbane, funcționând 107 în localuri proprii iar 34 în localuri închiriate, și 525 de școli de copii mici rurale, dintre cari 282 cu localuri proprii iar 228 cu localuri închiriate. Pentru servirea lor existau în același an școlar 188 de posturi de conducătoare pentru școlile de copii mici urbane, dintre cari 169 ocupate și 19 libere, iar pentru școlile de copii mici rurale, 581 de posturi, dintre cari 507 ocupate și 74 libere.

4. — Școlile normale de învățători

Pentru îndeplinirea unui program atât de vast de educație a poporului, Statul nu avea nevoie numai de localuri proprii ci și de forțe didactice, numeroase și capabile. Dacă în primii ani de după Unire a fost nevoit să recurgă la expediente, angajând ca învățători elemente cari nu aveau toată pregătirea sistematică cerută de legi, în același timp s'au luat toate

măsurile pentru pregătirea în viitorul cel mai apropiat a elementelor calificate. Una din aceste măsuri a constat în sporirea școlilor normale de învățători. În 1918 nu existau în Transilvania decât 8 școli normale, dintre cari majoritatea erau susținute de cele două biserici românești. În capitolul despre bisericile naționale le-am menționat pe acestea din urmă, de oarece unele dintre ele sunt printre cele mai vechi și mai glorioase așezăminte de învățământ și educație românești. Astfel preparandia ortodoxă din Arad, înființată la 1812, este cea dintâi școală normală românească. Înainte de această dată n'au existat decât cursuri sporadice pentru pregătirea învățătorilor: în 1779 la Oradea, în 1786 la Sibiu. Școala normală ortodoxă din Sibiu nu se înființează decât la 1853. Cu zece ani mai târziu ia ființă o școală la Sighet. Chiar și școala normală din arhidieceza greco-catolică a Blajului este numai din a doua jumătate a veacului trecut (1865), învățătorii din cuprinsul acestei dieceze fiind pregătiți înainte pe lângă școala primară care funcționa în Blaj din 1754. Prin solicitudinea Statului român, în răstimp de 10 ani s'a triplat numărul școlilor normale din Transilvania, o a treia parte dintre ele fiind destinate pregătirii elementului feminin al corpului didactic primar. În felul acesta, deci, în 1928 existau 23 de școli normale românești, pe lângă cele confesionale minoritare. Până în anul 1932/33 numărul lor a scăzut cu 3, în urma unui proces de raționalizare, determinat de o relativă stabilizare a învățământului primar.

5. — *Bugetul învățământului primar*

Nimic nu poate ilustra mai bine efortul făcut pentru ameliorarea învățământului primar decât cifrele bugetare din această perioadă de început. În lipsa unor date speciale pentru Transilvania, vom reproduce datele bugetului pe țara întreagă, fiind bine

înțeles că această provincie și-a avut un loc bun în acest tablou, după cum e de domeniu public faptul că aceeași politică școlară s'a aplicat în toată țara, nu numai în Transilvania.

Evoluția școlii primare din România în perioada 1921 — 1935

Anii școlari	Școli		Creșteri %	Inscriși la școli		Creșteri %	Inv. de școli		Creșteri %	Bugetul total (Lei)	Creșteri %
	de copii mici	primare		de copii mici	primare		de copii mici	primare			
1921/2	599	12.002	—	24.470	1.435.845	—	616	25.337	—	274.629.088	—
1922/3	628	12.435	3,3	26.980	1.370.466	5,1	666	24.688	2,3	420.023.922	52,8
1923/4	760	12.484	5,1	32.778	1.373.107	3,1	978	26.824	7,1	542.443.611	27,5
1924/5	995	12.695	8,7	42.107	1.395.034	1,7	1085	28.346	14,1	785.215.781	185,9
1925/6	1055	13.464	15,2	61.478	1.536.650	9,4	1510	33.227	33,8	919.621.384	234,8
1926/7	1311	14.084	22,1	77.155	1.599.331	14,9	1492	35.199	41,3	1.151.484.864	319,2
1927/8	1576	14.318	26,1	8.097	1.673.886	20,7	1765	37.338	50,6	1.875.628.224	682,9
1928/9	1665	14.780	30,2	98.837	1.785.065	29,0	1844	37.773	62,6	2.239.404.316	715,6
1929/30	1957	14.682	32,2	111.857	1.856.783	34,7	2288	37.416	62,9	2.311.758.510	741,9
1930/1	1908	14.900	33,4	105.465	1.973.949	35,5	2165	36.558	49,1	2.636.269.932	860,2
1931/2	1854	14.832	32,4	100.137	2.003.291	44,0	2111	37.168	61,3	2.754.204.410	903,2
1932/3	1606	14.765	29,7	111.762	2.141.297	54,3	1701	37.547	61,4	2.538.551.750	824,4

B. — *INVAȚĂMANTUL SECUNDAR*

Schimbări importante și progrese considerabile s'au realizat, în urma eliberării Transilvaniei, și în învățământul secundar, cu a cărui organizare a fost încredințat de către Consiliul Dirigent distinsul profesor și patriot dela Blaj Gavril Precup, în calitatea lui de director general al acestui învățământ. Două caracteristice esențiale au aceste schimbări, și anume, mai întâi sporirea considerabilă a învățământului secundar românesc în general și apoi dezvoltarea învățământului secundar pentru fete.

Dacă școlile primare dinainte de Unire nu erau deajuns pentru reducerea analfabetismului, nici în privința învățământului secundar nu stăteau mai bine. În orice caz, așezămintele școlare de acest grad erau departe de a corespunde cu cifra populației românești din Transilvania. Înainte de 1918 nu aveam aici decât cinci licee de băieți, aproape toate create și susținute de cele două biserici naționale. Biserica greco-catolică susținea liceul din Blaj, cel mai vechiu dintre toate și liceul din Beiuș, care și-a serbat centenarul în 1928, iar biserica ortodoxă susținea liceele din Brașov și Brad. Al cincilea, liceul din Năsăud, este o fundație a comunității grănicerești din această regiune, comunitate care-și are originile în privilegiile acordate de Curtea din Viena în secolul XVIII, în schimbul apărării graniței printr'un regiment românesc cu organizație autonomă. Modestele privilegii dobândite de Românii transilvani atunci, au fost suficiente pentru a dezvolta în această populație un simț de demnitate adânc înrădăcinat, manifestat și prin fapte de cultură, cum este acest liceu dela Năsăud. Cele 5 licee amintite au fost mândria Românilor din Transilvania. Ele erau cele mai importante instituite de învățământ pe cari le-au avut ei, și în felul acesta au cel mai mare merit pentru crearea ambianței necesare propășirii culturale în această parte de

țară. Prin preluarea liceelor de Stat maghiare, numărul liceelor românești s'a ridicat în 1918 dintr'odată la 20, cifră sporită mereu în anii următori.

În ce privește învățământul secundar de fete, Românii din Transilvania n'au avut până în 1918 nici un liceu. Singurele așezăminte de această categorie au fost cele 5 școli medii — sau civile, cum se numeau ele cu un termen austro-ungar — dela Brașov, Sibiu, Blaj, Beiuș și Arad, susținute tot de cele două biserici naționale. Chiar din momentul preluării Imperiului, regimul românesc a creat 5 licee de fete, sporind în același timp numărul școlilor civile prin noi creații și prin preluarea școlilor respective ale Statului maghiar.

1. — *Opera de organizare*

Opera de organizare a noului învățământ secundar n'a fost ușoară deloc. S'a pus dela început problema recrutării corpului didactic. Statul român a menținut în serviciu pe profesorii minoritari, dar nu toți au acceptat să depună legiuitul jurământ către Stat. Pe de altă parte, era nevoie de o nouă serie de profesori pentru obiectele de învățământ cari nu figurau în programa analitică a vechiului regim, ca limba și literatura română, istoria și geografia României, precum și o serie de limbi moderne. Golul a fost umplut în parte cu profesorii din vechiul Regat cari au răspuns la chemarea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, iar în rest s'au întrebuițat elemente pregătite în mod sumar, prin cursuri de vară, elemente recrutate dintre studenții fără absolvență, preoții și învățătorii mai răsăriți. Trei veri dearânduț s'au organizat asemenea cursuri, în 1919—1921 și 685 de profesori „cursiști” au obținut diploma de absolvire.

Profesorii aceștia cari, în mod fatal, aveau o pregătire inferioară celor trecuți prin toți anii de frec-

vență universitară și prin examenele pedagogice prescise de legi, au fost întrebuițați mai cu seamă în școlile medii, al căror număr a crescut mult chiar dela început. În 1919 existau 66 de școli de felul acesta, provenite în parte dela Statul maghiar și altele atunci înființate.

În ce privește programa analitică a învățământului secundar, ea a fost întocmită în bună parte după cea din vechiul Regat. Perioada de tranziție, când elemente proprii, cu aspect local, stăteau alătura de elemente împrumutate din programa vechiului Regat, a durat până la 1923. Liceul a fost bifurcat, având o secțiune reală și alta modernă. Câtva timp a existat și o a treia secțiune, clasică, desființată însă curând deoarece ea nu corespundea unei necesități în așa măsură încât să poată fi generalizată la întreg învățământul secundar. Tot în această perioadă de tranziție a fost admisă și coeducația, acolo unde n'au putut fi create dela început institute de învățământ speciale pentru fete.

2. — Extinderea învățământului secundar

După învingerea întâielor dificultăți de organizare, s'a pornit și în domeniul învățământului secundar o activitate de extindere, cu scopul de a răspunde necesităților vremii schimbate, acoperindu-se în același timp lipsurile organizării de sub vechiul regim.

Numărul elevilor înscriși în primii ani de regim românesc a fost atât de mare, încât a fost necesar să se înființeze la multe școli clase paralele, iar uneori s'a ajuns și la a treia clasă paralelă. Întregul spor de elevi l-au dat masele rurale ale poporului român, comprimate și sub acest raport în trecut și nevoite să se mărginească a crește copii la școli mai înalte pentru un număr redus de profesii intelectuale: profesori, avocați, câțiva medici. Stavilele fiind înlăturate, în Statul român oricine putea aspira la orice fel de

profesiune intelectuală, în urma unei pregătiri corespunzătoare. Mai adăugându-se și înlesnirile materiale, create cu largă mână dela început — burse, internate, scutiri de taxe școlare pentru anumite categorii sociale etc. — avem o explicație deplină a afluenței spre școlile secundare ale Transilvaniei românești.

Chiar în întâiul an școlar, numărul total al elevilor de școli secundare a fost de 23.000. Până în 1924/25, cifra s'a urcat însă la 31.000. În aceeași proporție a sporit, bineînțeles, și numărul școlilor. Câtă vreme în 1918/19 au existat 25 de licee, dintre cari 5 de fete și 66 de școli medii, în 1928/29 erau în Transilvania 34 de licee de băieți și 15 licee de fete, apoi 44 de școli medii de băieți și 33 de fete. A fost nevoie de măsuri speciale pentru a împiedeca această afluență mereu sperită a elevilor, care amenința să creeze cu timpul o mare categorie de șomeri intelectuali. Măsurile au fost de așa natură încât prin ele s'a obținut și o ridicare a nivelului învățământului secundar. Astfel, prin adoptarea integrală, în toamna anului 1923, a regulamentului și a programei analitice din vechiul Regat, s'a introdus la terminarea liceului examenul de bacalaureat, mai riguros decât vechiul examen de maturitate. Prin legea din 1925 s'a introdus un examen special de admitere la cursul superior al liceului, făcându-se prin aceasta o întâie alegere a elementelor ce aveau să se înalțe spre treapta studiilor superioare. În același timp s'a operat o selecție tot mai mare în cadrul corpului didactic, prin introducerea examenului de capacitate, care avea să accentueze nevoia unei pregătiri speciale de natură didactică, punând și problema vocației educative. Iar numărul profesorilor cursiști a scăzut cu timpul.

O schimbare asemănătoare s'a produs și la învățământul mediu. Vechile școli civile, cari aveau menirea să dea o cultură elementară micii burghezii,

au fost înlocuite cu gimnaziile, școli în general cu aceeași menire, dar cu un program de învățământ ceva mai ridicat. În anul școlar 1928/29 nu mai exista nici o școală civilă.

3. — *Raționalizarea*

Măsura cea mai indicată pentru ameliorarea învățământului secundar — aceasta generală, pentru întreagă țara, — a fost însă cea care a adaptat acest învățământ la nevoile reale ale Statului, ținând seama de structura lui social-economică. Stat agricol, cu o populație urbană relativ redusă, Statul român nu avea nevoie de un număr prea mare de profesioniști intelectuali, cari sunt produse ale liceului teoretic și ale studiilor universitare corespunzătoare. Cu atât mai mare era însă lipsa profesioniștilor tehnici, reclamați și de nevoia imperioasă a creării unei industrii naționale. De aceea învățământul teoretic a fost frânat în dezvoltarea lui excesivă și s'au creat posibilități de dezvoltare pentru un învățământ profesional. Chiar și școlile normale pentru învățători au primit un caracter mai practic, cu tendința de a face din viitorii învățători elemente cari să se poată încadra în mediul rural, promovându-l pe acesta sub toate raporturile. În învățământul secundar propriu zis, procesul a fost și mai evident. A sporit mai întâi învățământul comercial. În 1918, Statul român a moștenit dela vechiul regim 13 școli comerciale; după 10 ani existau 21 de școli comerciale superioare, cari aveau să se transforme ceva mai târziu în licee comerciale, și 11 școli comerciale elementare. La fel s'a dezvoltat și învățământul industrial. Câtă vreme în 1918 această ramură a învățământului nu avea în Transilvania decât 556 de elevi, dintre cari abia 28 români, în 1928 existau 2904 elevi, Românii fiind 2712. S'a creat din nou un învățământ profesional de fete. O singură școală profesională de fete exista înainte

de 1918, și aceea operă românească; în 1928/29 au existat în total 11 școli de felul acesta, precum și 5 școli de menaj și 7 școli de gospodărie casnică, ultimele două categorii fiind deasemenea creații nouă. Paralel s'a dezvoltat și învățământul agricol secundar, numărul școlilor de agricultură ridicându-se în primii 10 ani dela 14 la 24, dintre cari 3 mai vechi sunt ale comunității săsești.

Iată situația învățământului secundar de Stat în Transilvania, în anul școlar 1939/40: 40 de licee teoretice, dintre cari 13 de fete, 42 de gimnazii teoretice, dintre cari 19 de fete, 22 de licee comerciale, dintre cari 6 de fete, 7 gimnazii comerciale, dintre cari 3 de fete, apoi 6 licee industriale de fete, 7 gimnazii industriale de fete, 29 de ateliere industriale de fete și 16 școli de gospodărie, tot pentru fete.

C. — INVATĂMANTUL SUPERIOR

1. — *Universitatea Daciei Supericare*

Titlul de glorie al realizărilor românești pe teren școlar îl formează universitatea din Cluj, botezată cu numele regelui întregitor de țară Ferdinand I. Înființată în 1919, în locul fostei universități ungurești din acest oraș, ea este înfăptuirea unuiia dintre cele mai scumpe visuri ale Românilor din Transilvania. De o sută de ani tânjeam după un institut de învățământ superior cu limbă de predare românească; în lipsa ajutorului de Stat, am fost gata să facem toate sacrificiile pentru o realizare măcar parțială, prin mijloace proprii, a acestei dorințe, dar stăpânirea a fost consecvent potrivnică și am fost nevoiți să ne mulțumim cu cele câteva seminarii teologice ca singurele așezăminte de învățământ superior.

Cele mai multe stăruințe pentru înființarea unei universități românești a Transilvaniei au fost depuse

în epoca revoluției dela 1848. Printre doleanțele adunării dela Blaj din 3/15 Mai 1848, figura și o „Universitate Națională Românească”. Socotindu-se îndreptățiți la recunoștința Curții din Viena, pentru serviciile aduse în cursul războiului civil, Românii transilvani au solicitat împăratului în toamna anului următor deschiderea unei facultăți juridice naționale la Blaj. Căderea s'a repetat și în alte rânduri. Avram Iancu, conducătorul și martirul revoluției românești, și-a lăsat prin testament toată averea pentru înființarea unei academii naționale de drepturi, „tare crezând că luptătorii în numele legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”. La fel a făcut mitropolitul unit Alexandru Șterca-Șuluțiu, iar în 1871 Asociațiunea transilvană a luat o inițiativă precisă, lansând și un apel către întreaga obște românească, pentru înființarea unei academii juridice. Toate aceste stăruințe și eforturi au rămas însă fără nici un rezultat. Curtea din Viena și-a făcut urechia surdă și în locul universității românești, reclamată de populația majoritară a Transilvaniei, a înființat la Sibiu o academie de drept săsească. După împăcarea Maghiarilor cu Austria, piedicile în calea dorințelor poporului român au fost și mai mari. Statul maghiar a desființat cu timpul și academia săsească din Sibiu și a înființat în schimb, în 1872, universitatea din Cluj cu limba de predare maghiară.

Funcționarea acestei universități până în anul eliberării Transilvaniei este o dovadă că ea a fost contemplată mai puțin ca o instituție științifică, cum este orice universitate, și mai mult ca un instrument al politicii de maghiarizare. Așa se explică faptul că numai puțini tineri români din Transilvania au urmat cursurile acestei universități, cei mai mulți preferând universitățile îndepărtate din Viena, Graz, Torino, Padua, Paris, Liège și București.

2. — Organizarea universității românești

Luarea în primire a universității din Cluj și noua ei organizare a reclamat un timp ceva mai îndelungat decât a fost necesar pentru celelalte trepte ale învățământului. Cu toate că anumite cercuri au fost de părerea să se procedeze în etape la preluarea universității, intervenția personală a D-lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, a determinat românizarea integrală și dintr'odată a importantului așezământ de cultură. În același timp s'a ivit nevoia de a fi schimbați absolut toți profesorii fostei universități ungurești. Măsura radicală s'a impus numai după ce aceștia au dat repetate dovezi că vor să boicoteze cu orice preț străduințele noului regim și după ce au refuzat categoric actul elementar al depunerii jurământului către Statul român.

S'a instituit deci o comisie pentru organizarea Universității Românești a Daciei Superioare, comisie formată din somități ale științei românești din vechea țară și câteva elemente tinere promițătoare din Transilvania. Comisia a lucrat și la București și la Cluj, în înțelegere cu Consiliul Dirigent, în numele căruia a lucrat mai cu seamă Dl. Onisifor Ghibu, secretarul general al Resortului de Culte și Instrucțiune Publică și în același timp director al învățământului superior. Ea a stabilit normele de funcționare ale universității, fixând catedrele celor 4 facultăți: de științe, litere și filosofie, drept și medicină, și pe urmă alegând oamenii chemați să ocupe aceste catedre. Rezultatul a fost că în anul școlar 1919/20 noul așezământ de cultură a putut intra în funcțiune. Dela început s'au creat astfel de baze de funcționare nouii universități, încât ea a fost superioară ca nivel științific universității ungurești. Lucrul a fost obținut pe de o parte prin sporirea numărului catedrelor și al puterilor didactice auxiliare. La Facultatea de Științe, unde învățământul în trecut abia se ridica peste un

bun învățământ liceal, secția de matematici obține nouă catedre față de 2 catedre sub regimul vechiu; secția științelor chimice obține 5 catedre în loc de o catedră ordinară și alta extraordinară; Institutul geologic-mineralogic, care funcționa înainte cu o singură catedră, se desparte în două institute cu doi profesori; Institutul de fizică deasemenea se desparte în două: unul de fizică generală și experimentală și altul de fizică teoretică și aplicată, cu doi titulari, iar la secția științelor naturale se adaugă, pe lângă vechile catedre de botanică și zoologie, un Institut de fiziologie generală cu un profesor și un Institut de speologie, unic în lumea întreagă, pus sub conducerea savantului Emil Racoviță, fost subdirector al Institutului de biologie maritimă din Baigneul-sur-Mer (Franța). În locul secției de farmacie, care trece la Facultatea de Medicină, se atașează Facultății de Științe secția geografică dela Litere, dublându-se și aici numărul catedrelor. La Facultatea de Litere deasemenea s'au creat din nou trei catedre la secția filosofică, 7 catedre la secția filologică-literară, o catedră la secția istorică, creindu-se și o nouă catedră de etnografie și folclor. Facultatea aceasta a fost modificată în însăși structura ei, prin crearea institutelor de cercetări și prin introducerea unor metode de lucru moderne, necunoscute vechii universități. Câtă vreme în trecut exista un singur institut, de arheologie și numismatică, care a fost lărgit și transformat în Institut de studii clasice, acum s'au creat din nou: Institutul de psihologie experimentală, Institutul de pedagogie experimentală, apoi un institut special pentru studiul limbii române numit „Muzeul Limbii Române”, un Institut de istorie națională și altul de istorie universală. La toate secțiile apar noi discipline și noi posibilități de muncă științifică, asupra cărora vom reveni. Transformări asemănătoare se făcură și la celelalte două facultăți, iar Facultatea de Medicină s'a bucurat de o specială so-

licitudine a Consiliului Dirigent, primind importante subvenții pentru investiții.

Sporirea numărului catedrelor se face paralel cu o nouă organizare a studiilor. La Facultatea de Litere bunăoară, metoda veche, care n'a dat rezultatele dorite, a fost înlocuită cu metoda aplicată și în celelalte universități românești. S'au introdus deci examenele anuale și licența, iar doctoratul s'a transformat dintr'un simplu titlu, prea ușor de obținut în trecut, într'un mijloc serios de aprofundare a unei specialități. La toate facultățile au fost sporite examenele parțiale, — la Medicină chiar și anii de studiu — iar examenele de absolvență: licența sau doctoratul, au fost astfel organizate, încât să se asigure nouilor tineri o mai bună pregătire atât sub raport academic cât și profesional.

Prestigiul noii universități a sporit și prin noii titulari ai catedrelor, aleși dintre oamenii cu reputație științifică stabilă, fie la vechile universități românești, fie la cele din străinătate. Printre aceștia din urmă, alătura de Dl. E. Racoviță trebuie numit și Dl. Sextil Pușcariu, întâiul rector al Universității clujene, care profesase înainte la Universitatea din Viena. Lor li s'a adăugat o pleiadă de cercetători mai tineri, atât din vechiul Regat cât și din Transilvania, aceștia din urmă întrebuințați înainte în învățământul secundar sau la seminariile teologice, apoi, ca o altă inovație, o serie de profesori străini, aduși pentru limbile moderne profesate la Facultatea de Litere și pentru unele discipline speciale din domeniul științelor pozitive, unde aceștia puteau constitui un bun stimulent pentru elementele locale în curs de formare.

După asemenea eforturi, cunoscute lumii întregi, proporțiile grandioase pe cari le-au luat serbările de inaugurare oficială a noii universități, din Februrie 1920, nu mai pot surprinde. La aceste serbări a participat, s'ar putea spune, întreagă lumea civilizată, fie prin delegați speciali, fie prin împuterniciți.

Am menționat aceste serbări pentru a putea cita două din înălțătoarele cuvântări rostite cu acest unic prilej. Una dintre ele privea mai mult spre trecut și sublinia satisfacția dată neamului românesc prin înființarea noului așezământ. „Cine cunoaște, ca mine, istoria țării voastre — spunea I. Wopicka, ministrul Statelor Unite în România — nu poate decât să se bucure cu sinceritate de această mare victorie a unei țări chinuite și asuprite atâția ani. Aș fi putut scuza asuprirea financiară și chiar și fizică, nu pot scuza asuprirea pe tărâmul învățământului și al educației. Sunt convins că fiii și fiicele voastre ar fi fost azi mai înaintați, dacă li s'ar fi îngăduit sub regimul Habsburgilor să studieze și să gândească în limba lor maternă și, deci, mă bucur cu voi că s'a sfârșit perioada de robie și că copiii voștri pot avea în învățământ aceleași înlesniri ca copiii din lumea întreagă”. A doua cuvântare, a Regelui Ferdinand I, augura viitorul cu o înălțime de cugetare și cu o seninătate sufletească ce par aproape nefirești, când negândim la ce șir nesfârșit de umilințe și nedreptăți puneau ele capăt: „Așezată într'o țară, în care diferitele naționalități au trăit fiecare viața ei proprie culturală și intelectuală, în raport cu aspirațiunile lor etnice și cu puterile lor civilizatoare, universitatea are frumoasa menire de a deschide ușile sale tuturor acelora, cari au dorința să se încălzească la razele luminei ei arzătoare, dovedind lumii întregi că în România întregită știința nu face deosebire cărui neam aparține tânărul studios: cu aceeași dragoste îi va primi pe toți sub aripile ei materne”.

3. — *Desvoltarea*

Pe cât de temeinic s'au pus temelile noului învățământ superior din Transilvania, pe atât de uimitoare a fost desvoltarea pe care Universitatea Da-

ciei Superioare, a luat-o în primele două decenii de funcționare a ei. Nu vom cerceta evoluția fiecărei facultăți în parte; procesul a fost natural și general. Se cuvine, totuși, să semnalăm schimbările dela Facultatea de Drept, cari au preocupat într'o largă măsură opinia publică și autoritatea de Stat. Chiar dela noua ei organizare, printr'un spor de catedre, dar mai cu seamă prin înființarea unor catedre cu mai multă aderență la viața socială, s'a căutat să se dea acestei facultăți, pe lângă rostul ei de a pregăti avocați și alți profesioniști ai vieții juridice, cum fusese înainte, și posibilitatea de a fi un sanctuar al științei, prin cercetări de natură teoretică. Tendința aceasta s'a accentuat prin contopirea cu această facultate a Academiei Juridice care a funcționat câțva timp la Oradea, ca o sucursală a Facultății de Drept dela București. Corpul didactic al Facultății de Drept din Cluj a sporit în felul acesta și a sporit mai cu seamă cu elemente tinere, dintre cari unele mai inclinate spre cercetări științifice.

Trebue să fie amintite însă, măcar în mod sumar, unele desvoltări de interes general, cari au creat condiții mai bune atât pentru ameliorarea instrucțiunii universitare cât și pentru propășirea științei. Pe lângă institutele de cercetări amintite odată, s'au înființat chiar din primii ani o seamă de societăți științifice, prin gruparea profesorilor cu specialitățile înrudite. Așa este „Societatea de Științe din Cluj“, născută din contopirea „Cercului Naturaliștilor“ și a „Societății de Științe pure și aplicate“; apoi „Societatea română de Biologie“ și „Societatea Științelor medicale“, iar în ultimul timp s'a constituit, pentru promovarea unei specialități care nu are catedră proprie, „Societatea de Antropologie“, care studiază mai cu seamă populația Munților Apuseni. S'a creat în cadrul Universității un „Oficiu de Editură“ pentru tipărirea publicațiilor universitare: manuale didactice, lucrări științifice sau publicații periodice.

Numai în primii 10 ani s'au editat 150 de manuale, iar numărul publicațiilor periodice trece de 30. Pentru asigurarea mijloacelor financiare necesare acestei activități științifice, pe lângă ajutorul constant al Statului au venit într'o măsură impresionantă donațiile particulare. Nouă fundații administrează universitatea clujeană, iar unele dintre acestea au o valoare materială de multe milioane și o valoare morală neprețuită. Așa este „Fundația V. Cioflec” prin care s'a instituit și se susține „Pinacoteca V. Cioflec”.

Tot printr'o donație, a lui George Sion, s'a îmbogățit într'un mod excepțional și Biblioteca Centrală a Universității, în special cu o seamă de tipărituri vechi prețioase, uneori chiar unice, privitoare la istoria și civilizația poporului român. De altfel, dezvoltarea întregii biblioteci centrale din Cluj în acest răstimp este o dovadă dintre cele mai eclatante despre progresul general al universității. Căci în timp de 20 de ani ea și-a dublat stocul de cărți, și-a completat stocul de cărți românești vechi, prin cumpărături și alte numeroase donații, Statul asigurându-i toate tipări-turile curente din țară prin beneficiul „depozitului legal” (dela 1924) și, ceea ce nu-i mai puțin important, și-a completat și stocul de cărți din toate limbile de circulație universală, sub regimul vechiu fiind reprezentată în proporție mai importantă numai cartea germană. În situația ei actuală, Biblioteca Centrală a Universității din Cluj este întâia din Europa sud-estică, atât prin bogăția colecțiilor cât și prin buna organizare.

Clădiri nouă au fost zidite în același timp la Universitate, pentru adăpostirea unora din așezămin-tele nou create sau pentru a face cu puțință desvol-tarea corespunzătoare a altora mai vechi. În fruntea nouilor construcții stă „Colegiul Academic”, instituție nouă cu multiple îndatoriri, având menirea să adă-postească Cercul profesorilor universitari și cantina studentescă, să fie un cămin al oaspeților univer-

sitari și, pe lângă aceasta, să pună la dispoziția centrului cultural al Transilvaniei două săli de spectacole: una mai mică pentru 300 de persoane, destinată în special conferințelor și alta mai mare, pentru concerte, baluri etc., cu 1000 de locuri, bufet, fumoir, — plus un foyer cu sală de banchete.

4. — *Viața studentescă*

Această schiță a organizării și funcționării Universității Daciei Superioare ar avea o mare lacună dacă n'am spune măcar câteva cuvinte și despre viața studentescă.

Numărul studenților a fost mare chiar din întâiul semestru al funcționării ei, atingând cifra de 1871 de studenți, pe care universitatea ungurească n'a putut-o atinge decât după 30 de ani de activitate. Majoritatea absolută o formau Românii, cari se urcă deodată dela 10% la 65%, exprimând față de cele 35% ale Sașilor, Ungurilor și Evreilor, situația demografică a Transilvaniei. Și „nimeni n'a pus nici o siliță în vederea populării universității; dimpotrivă, Consiliul Dirigent incuraja tineretul ardelean să meargă în număr cât mai mare la studii la București și în țările latine, cari, până aci, îi fuseseră închise. În acest scop el a dat studenților un mare număr de burse: pentru București s'au dat în anul 1919/20 nu mai puțin de 150 de burse, iar pentru Franța, Italia, Belgia și Elveția, alte 150". (O. Ghibu).

Numărul studenților s'a urcat în semestrul II la 2152. În anii următori, apoi, a fost în general normal. Ajutoarele materiale acordate de Stat n'au scăzut deloc. Chiar din 1919 s'au înființat la Cluj cele dintâi căminuri studentești din țară, cari adăpostesc în medie anual 800 de studenți și studente. Cantina universitară este o creație mai nouă, pentru a doua categorie de bursieri, cari nu beneficiază decât de masă,

mai existând și a treia categorie, a celor cu bursa în bani.

Un alt merit propriu universității clujene îl formează orientarea vieții sportive studențești. Într'adevăr, ea este întâia universitate din țară care îndrumă pe studenți spre această formă a vieții colective. O sală de gimnastică special amenajată a existat câțva timp chiar în clădirea universității; sporturile în aer liber s'au dezvoltat în același timp, universitatea dispunând de un admirabil „Parc Sportiv”, opera profesorului medic Iuliu Hațieganu. Conferințe speciale au completat această educație fizică, menită să păstreze și să dezvolte vigoarea biologică a națiunii.

În întâiul deceniu au existat o mulțime de societăți studențești, cari au contribuit într'o bună măsură la crearea atmosferei universitare din orașul Cluj. În ultimul timp, de când disciplina universitară a crescut iar școlaritatea a ajuns la un grad mai riguros și mai împovărat, numărul și activitatea lor a scăzut considerabil.

Tot în folosul primordial al studenților a fost creat, în al doilea deceniu de existență al universității, un așa numit „Oficiu Universitar”. Acesta are o secție de informații și documentare privitoare la organizarea învățământului (alegerea cursurilor, cursuri de vară, cursuri în străinătate), alta de orientare profesională și o a treia secție de asistență, care se ocupă atât de asistența medicală (ospitalizare gratuită a studenților în clinici, tratament și consultații gratuite în dispensare), cât și de asistența psihologică, prin organizarea științifică a muncii academice, și uneori chiar de asistența social-economică. Oficiul mai are și o secție specială de studii, care face cercetări și anchete asupra vieții studențești, prin examinări medicale, fiziologice, antropologic-morfologice și psihologice.

5. — *Alte instituții de învățământ superior*

Universitatea din Cluj este cea mai importantă instituție de învățământ superior din Transilvania, dar nu singura. La locul potrivit am amintit academiile teologice ale celor două confesiuni naționale și asupra lor nu vom reveni. Pe lângă acestea mai există o categorie de școli superioare cu caracter practic și tehnic, cari desvoltă uneori și o activitate științifică remarcabilă. La Cluj funcționează o Academie de Inalte Studii Comerciale și Industriale, pentru pregătirea numerosului corp al contabililor din întreprinderile acestor ramuri de activitate și pentru formarea profesorilor dela școlile medii industriale și comerciale. Tot la Cluj s'a întemeiat, îndată după Unire, la hotărârea Consiliului Dirigent, o Academie de Agricultură, în locul instituției similare ungurești de odinioară. Desvoltarea acesteia sub regimul românesc reiese din faptul că, la sfârșitul întâiului deceniu, ea avea de 3 ori mai multe catedre și conferințe decât avuse la înființare instituția ungurească de bază, iar numărul studenților a trecut de 300, câtă vreme sub regimul maghiar nu s'a ridicat niciodată până la 100. Așa se explică necesitatea construirii unui nou local de studii, modern și încăpător, inaugurat în toamna anului 1932. În baza ultimei legi a învățământului superior, Academia de Agricultură s'a transformat în Facultate de Agricultură.

Nu mai puțin importantă este Școala Politehnică din Timișoara, și ea ridicată astăzi la rangul de facultate. Creată pe data de 15 Noemvrie 1920, ea este menită să formeze corpul inginerilor pentru marile întreprinderi industriale și pentru exploatarea subsolului. Are 2 secții: de electro-mecanică și de mine, fiind susceptibilă însă de amplificare, pe măsura desvoltării industriale a țării. Cele două secții de astăzi au dat până în 1937 un număr de 578 de ingineri diplomați, iar corpul didactic al școlii, constituit într'o societate științifică, editează o revistă de matematici și un „Bulletin scientifique de l'École polytechnique de Timișoara“.

CAP. IV

CREEAȚIA CULTURALĂ

Dacă ne-am extins așa de mult asupra instituțiilor de bază ale vieții culturale din Transilvania, am făcut-o din necesitatea de a prezenta, cu suficientă amploare, o acțiune de Stat menită să asigure cu adevărat propășirea culturală a acestei provincii. În toate domeniile s'au produs acțiuni de restaurare, de vindecare a unor răni vechi, cari, pe lângă faptul că jigneau demnitatea națională a poporului român, anhilozau și forțele sale spirituale firești. Acțiuni de restaurare, dar mai cu seamă acțiuni de eliberare a acestor forțe spirituale. Și numai prin efectul binefăcător al acestei lucrări ne putem explica rezultatele atât de frumoase ale creației culturale propriuzise, de care ne vom ocupa acum.

Bine înțeles, aceste rezultate sunt și efectul unui imponderabil, ceea ce s'a convenit să se numească geniul național. De multe ori în trecut i s'a contestat poporului român geniul național, exploatându-se în mod nedrept o stare de inferioritate produsă de împrejurări potrivnice, oprinatoare, puse în funcțiune tocmai de aceia cari explicau pe urmă cu patimă efectul lor dezastruos. Existența geniului național se dovedește însă prin prezența actelor de creație culturală produse în pofida condițiilor neprielnice. Iar perioada de sfărâmare a zăgazurilor o confirmă și mai mult.

Iată, bunăoară, domeniul științelor. Cu prilejul înființării Universității Daciei Superioare, s'au găsit publiciști unguri cari au contestat dreptul la existență al acestei instituții, pe motivul că poporul român nu are destui oameni de știință cari să formeze puterile ei didactice. Dar chiar și la 1872, când s'a înființat universitatea ungurească din Cluj, Românii din Transilvania aveau mai mulți oameni de știință decât Ungurii, savanți cari s'au validat în România liberă sau în patria lor, în sferă de activitate mai redusă, câtă vreme Ungurii au fost nevoiți să încredințeze majoritatea catedrelor noii universități unor persoane ce nu aparțineau comunității etnice maghiare. În ce privește situația din 1918, funcționarea universității românești timp de 2 decenii, propășirea ei în acest răstimp, ne dispensează de a mai discuta această chestiune.

Cea mai înaltă justificare a universității este însă activitatea propriu zis științifică, de creație științifică, pe care a prilejuit-o și a patronat-o ea. Intr'adevăr, activitatea științifică din Transilvania se concentrează aproape toată la universitate, fiind un produs direct al laboratoarelor ei de tot soiul sau al iradiațiilor acestor laboratoare. Iar acest produs este pur și simplu strălucit.

Pentru a avea o primă impresie, de ordin global, ajunge să cercetăm statistica publicațiilor științifice din primul deceniu al universității românești, statistică întocmită de profesorul Ioachim Crăciun. Ea ne arată, prin date comparative, că în decurs de 10 ani profesorii români și ajutoarele lor au produs în domeniul științific tot atât de mult cât și profesorii unguri în timp de 45 de ani, cât a funcționat universitatea ungurească. Comparația este zdrobitoare dacă se face numai între întâia decadă a universității românești și întâia decadă a celei ungurești: 3329 de

publicații în limba națională la Români, față de 1088 de publicații la Unguri; 1837 de publicații în limbi străine la Români, față de 287 de publicații la Unguri; 141 de tratate și manuale în limba națională la Români, față de 33 de tratate și manuale la Unguri; 8 tratate și manuale în limbi străine la Români, Ungurii neavând niciunul; 46 de publicații periodice conduse de profesorii români, față de 13 ale Ungurilor etc. Surprinzătoare este mai cu seamă activitatea savanților români exprimată în limbile străine de circulație universală. În timp de 10 ani universitatea română a publicat 1837 de lucrări în limbile străine, câtă vreme universitatea ungurească n'a publicat în timp de 45 de ani decât 1425 de publicații în aceste limbi.

Când am vorbit de universitate ca instituție de învățământ, am menționat numeroasele institute înființate la facultățile ei. Inseși aceste institute ca atare conferă un titlu de glorie universității românești, ele fiind de cea mai mare utilitate din punctul de vedere al organizării muncii științifice. Sub acest raport, Transilvania poate oferi modele remarcabile oricărui popor de cultură, opera de organizare fiind o întregire necesară a creației științifice propriu zise, în corelație cu spiritul evoluat al vremurilor pe cari le trăim. Iată și câteva exemple:

1. — *Filologia*

Studiile de limbă sunt o veche pasiune a Românilor transilvani, din timpul când prin asemenea cercetări se dovedea originea romană a poporului român și îndreptățirea lui la o viață independentă, sub raport politic, și createoare de bunuri spirituale. Dar prin crearea „Muzeului Limbii Române”, pe lângă universitatea din Cluj, aceste studii au câștigat un prestigiu universal recunoscut. În jurul acestui institut, înființat și animat permanent de profesorul Sextil

Pușcariu, s'au grupat toți profesorii de filologie ai universității — printre cari savanți de mare renume ca Vasile Bogrea, Nicolae Drăganu, Theodor Capidan — și din această colaborare a ieșit un spor de muncă și mai cu seamă un spor de sistemizare a muncii. Faimosul buletin „Daco-Romania“, pe care-l editează Muzeul, a apărut până acum în 9 volume mari, cu un total de 7900 de pagini, cuprinzând lucrări dezvoltate alătura de contribuții de amănunt, din acelea mai cu seamă cari, în ședințele săptămânale ale „Muzeiștilor“, lămuresc anumite puncte obscure din vastul domeniu al filologiei, precum și o utilă bibliografie analitică a publicațiilor românești, cu specială privire asupra filologiei și istoriei literare moderne. Institutul editează o „Biblioteca a Daco-Romaniei“, care și ea a ajuns la 9 volume. Dar ceea ce dovedește mai mult prestigiul acestui institut este faptul că aici se elaborează, sub direcția profesorului S. Pușcariu, cele 2 opere capitale pentru studiul oricărei limbi: *Dicționarul limbii române*, editat de Academia Română și *Atlasul lingvistic al României*, inițiat chiar de profesorul Pușcariu și realizat de profesorii Sever Pop și Emil Petrovici.

2. — Științele istorice

Un alt domeniu în care Românii transilvani s'au putut valida și înainte de Unire este al istoriei, pentru că nici această disciplină nu reclamă un utilaj tehnic complicat, mulțumindu-se cu o bibliotecă sau o arhivă publică, uneori chiar numai cu o bibliotecă particulară mai cuprinzătoare, și cu dragostea pentru trecut și urmele lui nemuritoare. Se cuvenea deci, și din respect pentru străduințele merituoase ale istoriografiei Transilvaniei vechi, ca acestor cercetări să li se asigure la universitatea românească posibilități de maximă dezvoltare. Acest lucru s'a obținut prin înființarea Institutului de istorie națională, fundație

a Regelui Ferdinand I, pus sub conducerea D-lor Alexandru Lapedatu și Ioan Lupaș, cei doi profesori de istorie națională ai universității. Ca și Muzeul limbii române, acest institut are local propriu, o bibliotecă de specialitate cu sală de lucru și elaborează o bibliografie a publicațiilor istorice. Lucrările se publică în Anuarul institutului, din care au apărut până acum 7 volume, precum și într'o „Bibliotecă a Institutului de istorie națională”, colecție inițiată în 1928, care are 5 volume tipărite și alte 3 în curs de tipărire, cuprinzând mai cu seamă cercetările privitoare la istoria Transilvaniei, îndrumate de profesorul I. Lupaș.

Am amintit că vechiul Institut de arheologie și numismatică a fost transformat într'un Institut de studii clasice, care adăpostește atât disciplinele filologice cât și pe cele istorice ale antichității greco-romane. Teren de activitate deosebit de prielnic are secția istorică a acestui institut. Ungurii nu aveau niciun interes să promoveze săpăturile arheologice în Transilvania, unde fiecare descoperire rezultată din această muncă putea dovedi trăinicia așezărilor romane și continuitatea elementului romanic în această parte a Daciei vechi, infirmând teoriile oficiale, cu substrat politic, ale istoriografiei maghiare. De aceea ei au cultivat mai mult preistoria dintre studiile antice. Universitatea românească a căutat dela început să umple această lacună și s'au pornit săpături arheologice sistematice în diferite părți ale Transilvaniei. Astfel săpăturile dela Cășei, făcute sub conducerea profesorului Emil Panaitescu, au descoperit urmele penetrației romane în nordul provinciei; săpăturile dela Sarmisegetuza, conduse de profesorul C. Daicoviciu, scot la lumină încetul pe încetul vestigiile vechii capitale a Daciei Romane, care se dovedește a fi fost o așezare de înaintată civilizație; iar profesorul de arheologie D. M. Teodorescu a întreprins în munții Hațegului săpături cari au scos la lumină urmele revelatoare ale unor străvechi așezări dacice,

dinainte de influența directă romană. Rezultatele cercetărilor de specialitate se publică într'un Anuar al Institutului de studii clasice. Institutul posedă și un admirabil amenajat Muzeu de antichități, în colecțiile căruia locul de frunte îl ocupă tocmai aceste vestigii ale civilizației romane și preromane din Transilvania.

Pentru cercetările de istorie universală s'a creat un „Institut de istorie generală”, condus de profesorul C. Marinescu, care deasemenea editează lucrări de specialitate, precum și un periodic în limba franceză, sub titlul „Mélanges d'histoire générale”, din care au apărut până acum două volume, iar profesorul Coriolan Petranu a desfășurat o întinsă activitate pe terenul istoriei artelor, cu specială privire la monumentele de artă din Transilvania.

3. — *Disciplinele filosofice*

De același spirit de organizare, care produce condiții prielnice pentru activitatea creatoare, au avut parte și unele discipline filosofice din cadrul universității clujene. Dela început s'au creat două institute cari au inaugurat la această universitate metode nouă de lucru, experimentale și sociologice. Întâiul este Laboratorul de pedologie și pedagogie experimentală, condus de prof. Vladimir Ghidionescu, iar al doilea Institutul de psihologie experimentală, comparată și aplicată. Cu deosebire acesta din urmă, condus de profesorul Fl. Ștefănescu-Goangă, a luat o dezvoltare uimitoare, reușind să lanseze un număr apreciabil de cercetători în acest domeniu, utilizați dela un timp și în domeniul psihotehnice, și să publice cea mai bogată colecție de cercetări de specialitate. În colecția de „Studii și cercetări psihologice”, inițiată de acest institut în 1929, s'au tipărit până acum mai mult de 30 de volume, iar din anul 1938 începând el editează o „Revistă de psihologie” de frumoasă ținută științifică.

De câțva timp, universitatea din Cluj numără printre profesorii săi și pe Lucian Blaga, autorul unui sistem de filosofie în curs de redactare care, fiind un produs al geniului său personal, este în același timp o expresie a unui stil de viață distinct ce se situează între Orientul mistic și raționalismul Occidentului.

4. — *Etnografia și folclorul*

Un alt domeniu de cercetări favorit este acela al etnografiei. Cultura românească are un puternic substrat popular. Chiar în faza evoluată de astăzi, această cultură păstrează prin exponenții ei cei mai de seamă legătura cu străvechea cultură populară, din seva căreia aceștia se hrănesc neîncetat. Cercetările au fost și în trecut cultivate, în mod mai mult sau mai puțin diletant, dar după Unire, în cadrul universității, ele au fost așezate pe bază științifică. Universitatea din Cluj posedă singura catedră de etnografie din țară, înființată chiar din 1919. Titularul ei, profesorul Romul Vuia, este și directorul Muzeului etnografic din Cluj, creație nouă și aceasta și una din realizările cele mai prețioase ale noului regim. Bogăție de material, ales cu mult gust și cu tot atât de multă pricepere, din toate domeniile artei populare și din toate regiunile Transilvaniei, pentru o ilustrare a tuturor particularităților locale, apoi o organizare exemplară, iată atributele esențiale ale acestui muzeu admirat de toată lumea.

Dar cercetările etnografice nu sunt legate numai de catedra de specialitate. Numeroși savanți cu preocupări înrudite întrebunțează toate mijloacele pentru promovarea acestor cercetări. Câțiva ani a funcționat la Cluj o „Societate etnografică română”, din care făceau parte și profesori dela facultățile de științe și medicină, în frunte cu regretatul geograf George Vâlsan, un neuitat precursor și animator al acestor

cercetări. Institutul de istoria medicinei, pe care-l conduce profesorul V. Bologa, organizatorul unui muzeu de specialitate cu aspect regional, a dat o deosebită atenție folclorului medical. Cercetările folclorice propriu zise au fost puse sub egida Academiei Române, care a înființat, în cadrul Muzeului limbii române, o „Arhivă de folclor”, condusă de Dl. Ion Mușlea. Prin concursuri și anchete, această instituție culege prețios material folcloric, promovând în același timp și studiile originale de natură teoretică, pe cari le publică într'un Anuar ajuns la al V-lea volum.

5. — Științele biologice

Ajungem în sfârșit la unele discipline cari n'au putut fi cultivate în trecut, deoarece ele nu se pot desvolta în lipsa utilajului tehnic absolut necesar și a unui cadru de muncă mai greu de improvisat. E vorba de științele pozitive. Laboratorul, muzeul și biblioteca de specialitate sunt indispensabile cercetărilor de această natură, printre cari științele biologice ocupă locul întâi. Toate aceste elemente au fost create la universitatea din Cluj și în plus posibilitățile de publicitate, pentru ca rezultatul cercetărilor, personale sau de grup, să poată fi și tipărit, contribuind la progresul general al științei. Publicațiile de specialitate exprimă destul de bine atât varietatea cât și întinderea acestor cercetări. Astfel, pe lângă „Buletinul Societății de științe din Cluj”, cuprinzând și disciplinele fizico-chimice — a apărut până azi în 9 volume, cu un total de 5467 de pagini — universitatea din Cluj mai editează un „Buletin al Grădinii botanice și al Muzeului botanic”, ajuns la al XVIII-lea volum, „Contribuțiuni botanice din Cluj”, „Revista Muzeului geologic-mineralogic”, „Revista de biologie”, „Clujul medical” etc.

O mențiune specială merită publicațiile Institutului de speologie, opera profesorului Emil Racoviță.

Părinte al acestei științe nouă, speologia, care s'a constituit mai cu seamă pe baza cercetărilor domeniului biologic subteran întreprinsă de dânsul într'un răstimp de aproximativ 3 decenii, E. Racoviță a adus la Cluj întreg materialul cules și l-a așezat în muzeul Institutului de speologie, creat prin lege specială în 1920 și pus sub direcția sa. E vorba deci de un institut cu suprafață într'adevăr mondială și marea publicație de specialitate „Bio-speologica”, fondată de prof. Racoviță în 1907 în Franța, este editată din 1920 începând la Cluj. A doua publicație, mai recentă, „Lucrările Institutului de speologie din Cluj”, are 7 volume tipărite până acum, în aproximativ 3800 de pagini.

Deasemenea trebuie menționată în mod special noua Grădină botanică din Cluj, creația profesorului Alexandru Borza, care este nu numai cea mai mare din țară, dar prin organizarea și îngrijirea ei stârnește admirația vizitatorilor din lumea întreagă, fiind cu drept cuvânt un punct de atracție și științific și turistic al acestui oraș. Admirabilul Muzeu botanic, instalat în local modern, este și el o creație a regimului românesc.

6. — *Igiena și igiena socială*

Unul din institutele cele mai bine organizate și cu cel mai mare randament de muncă științifică este fără îndoială Institutul de igienă de sub conducerea profesorului Iuliu Moldovan. În urma instalării acestui institut într'un local nou și încăpător, ocupând 27 de camere și dependințele necesare, și a înzestrării lui cu aparatele și instalațiile necesare învățământului și cercetărilor științifice moderne, el este, în forma lui actuală, o altă creație a regimului românesc. Sub raport didactic, pe lângă că s'a lărgit prin activitatea institutului domeniul epidemiologiei și al salubrității, aproape singurele preocupări de igienă

sub vechiul regim, s'au introdus ca probleme nouă: igiena socială, igiena națiunii, biopolitica, demografia, antropologia, igiena școlară și industrială, igiena mintală, astfel încât învățământul igienei dela Facultatea de Medicină din Cluj este considerat printre cele mai complete.

Cercetările științifice făcute în cadrul institutului au îmbrățișat domenii variate, dela bolile infecțioase și sociale ca tuberculoza, difteria, scarlatina, tifosul exantematic, cancerul, apoi problemele de profilaxie ca epidemiologia, chimioterapia, vaccinarea antidifterică și antiscarlatinoasă, și problemele de igienă socială: eugenie, igienă școlară, salubritate publică, organizare sanitară, până la problemele demografice, dintre cari în mod special trebuie relevate problema Moșilor din Munții Apuseni, problema depopulării Banatului și a originii Secuilor. Rezultatele acestor variate cercetări se publică în „Buletinul eugenic și biopolitic” și în colecția de studii „Publicațiile Institutului de igienă și igienă socială”.

Multe dintre ideile pentru cari a lucrat și a militat Institutul de igienă din Cluj au ajuns la realizări practice de mare utilitate și de mare prestigiu. Regulamentul pentru combaterea bolilor infecțioase, întocmit de acest institut, a fost apreciat de „Office international d'hygiène publique” din Paris printre cele mai bune din lume. La inițiativa institutului s'a înființat Oficiul demografic al Ministerului Sănătății, azi desvoltat în Institutul central de statistică, apoi institutele surorilor de ocrotire din Cluj (încă în 1919), București și Iași, institutele de igienă și sănătate publică, Institutul pentru studiul și profilaxia cancerului, Plasa sanitară model Gilău etc.

7. — Științele matematice și fizico-chimice

Științele matematice și fizico-chimice au fost dea-

semenea promovate la universitatea din Cluj. Cu deosebire secției de matematici i s'au creat condiții favorabile de dezvoltare, încât ea a putut munci cu cel mai mare folos, atât pe tărâmul didactic, pentru pregătirea cât mai temeinică a profesorilor secundari de specialitate, cât și pe tărâm strict științific. „Seminarul de matematici”, al cărui director onorific este savantul francez P. Montel, a organizat primul congres internațional de matematici din România (1929), redactează prin grija și entuziasmul profesorului Petre Sergescu revista internațională „Mathematica”, ajunsă la vol. XV, precum și o colecție de „Monografii matematice”.

Nu mai puțin înfloritoare este și secția de chimie. Institutul de chimie din Cluj, înființat chiar în 1919, a fost astfel organizat încât, prin laboratoarele sale bine înzestrate, să poată da absolvenți capabili de a se adapta la orice industrie chimică. Pentru ca să poată răspunde cât mai bine acestui scop, institutul a fost despărțit în două secții: una de fizico-chimie, având ca țintă unică formarea profesorilor secundari și a doua de chimie pură, scopul căreia este să formeze tehnicieni pentru industriile chimice sau pentru aprofundarea teoretică a acestei discipline. Prestigiul ultimei secții a făcut ca titrații chimiști din Cluj să fie preferați în întreprinderile industriale de Stat sau particulare; faima ei a atras și tineri din străinătate veniți la Cluj pentru specializare. 450 de memorii originale au ieșit din acest institut în decurs de 20 de ani, promovându-se în același timp 40 de doctori, număr excepțional de mare. Secția de chimie editează „Publicațiile Laboratorului de chimie anorganică și analitică”, ajunse la al VIII-lea volum, „Publicațiile Laboratorului de chimie organică”, având până acum 4 volume și „Publicațiile Laboratorului de chimie fizică”, cu 9 volume.

B. — VIAȚA LITERARĂ

Citim în volumele omagiale ale jubileului de 10 ani de viață românească în Transilvania eliberată: „Nu se poate vorbi despre o literatură românească ardeleană într'un sens limitativ. Asemenea literatură n'a existat niciodată și nici nu va putea exista vreodată. Limba românească n'are dialecte cari să îngăduie separații pe ținuturi sau să îndemne la creații în idiome regionale. O carte scrisă de un ardelean s'a citit cu aceeași înțelegere de munteni și de moldoveni, acum o sută de ani cași azi. Ușoarele nuanțe locale adaugă cel mult la pitorescul expresiei. Astfel, când vrei să stabilești contribuția Transilvaniei la dezvoltarea și evoluția literaturii noastre, nu poți proceda decât după diferențierea pe care a făcut-o și Ibrăileanu: considerând originea scriitorilor, constatând că scriitorul este născut în Ardeal. Deși împărțirea aceasta a scriitorilor pe regiuni poate fi interesantă mai mult din punct de vedere cultural și statistic, decât strict literar-estetic”.

Așa se exprimă Dl. Liviu Rebreanu, unul din cei mai mari scriitori români în viață, originar din Ardeal, și nimeni n'ar putea contesta adevărul afirmațiilor sale. Nici măcar de o diferență de nivel între literatura din Transilvania și cea din Regat nu se poate vorbi. Această diferență a existat în întâia jumătate a veacului trecut, dar scriitorii transilvani din a doua jumătate, recunoscând primatul manifestărilor spirituale din răsăritul Carpaților, unde era atunci o țară nouă și din ce în ce mai puternică, au stabilit un mai viu contact cu frații lor de acolo, și-au însușit directivele lor literare și rezultatul a fost întâia perioadă de înflorire literară a Transilvaniei de pe la 1880—1890, care a însemnat în același timp și săltarea acestei provincii din starea de inferioritate în care se afla înainte, sub acest raport. Acest contact și stăruitoarea ofensivă a „unificării culturale”, produsă de el, în

imposibilitatea unei acțiuni pentru unitatea integrală, deci și politică, a costat multe suferințe pe scriitorii și publiciștii transilvani, mulți ani de închisoare, acordați lor generos de tribunalele stăpânirii străine, multe expatrieri și alte feluri de persecuții. Rezultatul însă a fost atins și dela acea dată literatura Românilor transilvani a ținut pas cu a fraților din Țară.

Un alt fenomen s'a produs însă în anii de după Unire. Câtă vreme înainte numai Transilvania a împrumutat oameni de litere României libere, acum, prin lărgirea hotarelor țării până la limitele etnice, s'a făcut și drumul invers, o seamă de scriitori din miază-zi stabilindu-se în Transilvania, pentru o anumită perioadă de timp sau pentru totdeauna, aduși de diferite rosturi ale vieții, și scrisul românesc local a câștigat în felul acesta o nouă înfățișare. Intâia revistă literară din noua Transilvanie, „Gândirea“, care a apărut la Cluj, a fost întemeiată de prozatorul Cezar Petrescu, de origine din Moldova. În paginile ei s'au afirmat, în cea mai bună tovarășie, aceea pe care o poate stabili conștiința valorii artistice, atât „regătenii“ Gib Mihăescu, Demostene Botez, Al. A. Philippide, Camil Petrescu, Perpessicius, Adrian Maniu, Al. O. Teodorcanu, Ionel Teodoreanu, cât și ardelenii Lucian Blaga, Aron Cotruș, Ion Agârbiceanu, Teodor Murășanu, Vasile Al. George și alții, astăzi aproape toți valori consacrate ale literaturii românești generale.

Dar „Gândirea“ n'a putut rezista multă vreme în Transilvania și s'a mutat la București, unde, sub conducerea poetului Nichifor Crainic, a devenit una din cele mai reprezentative tribune ale spiritualității românești postbelice. În Transilvania primilor ani de după război n'a existat o atmosferă prielnică pentru floarea gingașă a artei literare. Prea multe erau nevoile de altă natură, ale vieții sociale și ale organizației de Stat, și ele au absorbit aproape toate energiile locale. Scriitorii mai vechi cari nu s'au mutat din Transilva-

nia au continuat să scrie, bine înțeles, alături de alții mai tineri cari își încercau aripile, dar ei publicau în reviste fără mare aderență la mișcarea literară, ca „Transilvania” dela Sibiu, pe care zadarnic a încercat să o scoată din făgașul ei Dl. Ion Agârbiceanu, sau în reviste cu ținută prea provincială, printre cari cea mai răsărită a fost într'o vreme „Cosinzeana”, și ea o publicație mai veche, mutată după Unire dela Orăștie la Cluj, sau, în sfârșit, în publicații mai îndrăznețe, inovatoare, dar de prea scurtă durată, cum a fost „Darul Vremii” al D-lui Victor Papilian. Alături de aceste publicații trebuie citată, din această perioadă, „Societatea de Mâine”, tot dela Cluj, revistă de probleme sociale și economice, care a făcut însă dela o vreme loc și scrisului literar, precum și desbaterii problemelor literare și artistice.

Scriitorul cel mai prestigios al epocii vechi, poetul Octavian Goga, și-a continuat cariera literară, împreună cu cea politică, la București. Tot acolo s'a desăvârșit Liviu Rebreanu, romancierul realist de sobră și robustă compoziție, care debutase în anii războiului. Chiar și mai tânărul Lucian Blaga, poet, dramaturg și filosof, a găsit multă vreme mai bună înțelegere în capitala țării decât în provincia de baștină. Nu putem trece mai departe înainte a menționa, pentru această perioadă, pe iubitorul de scris neprihănit Horia Petra Petrescu; pe delicatul memorialist Alexandru Ciura; pe Mihail Gașpar, care cultivă un gen favorit al generației sale: romanul istoric; pe Eugen Goga, autorul romanului „Cartea Facerii”, care se numără printre cele mai încheigate modele ale genului și poezii tradiționaliști E. Pitiș, I. U. Soricu, Volbură Poiană Năsturaș, Ovidiu Hulea și Iustin Ilieșiu.

În a doua decadă dela Unire, condițiile vieții literare din Ardeal s'au schimbat. Încep acum să apară revistele literare propriu zise, înființate prin râvna tinerilor scriitori, formați în noul climat al spiritua-
lității românești și năzuind la ascensiuni personale,

prin înfrângerea unor constrângeri istovite. Alături de ei stau și unii scriitori din vechea gardă, precum și, după cum am spus, scriitorii din Țară veniți în Transilvania după Unire. Revirimentul s'a produs pe la 1933, când a apărut într'un modest târgușor din Munții Apuseni, la Brad, „Abecedarul” poezilor Emil Giurgiucă și George Boldea, cari sunt, în felul acesta, adevărați pioneri. Al doilea a murit prea de vreme, lăsând în urma sa doar o plachetă de versuri promițătoare, dar întâiul activează și azi scriind versuri în cari se îmbină ecouri străvechi cu acordurile personale ale unei sensibilități moderne, rafinate.

A urmat o adevărată avalanșă de reviste literare — sau „culturale”, termen care îngăduie și tipărirea unor articole cu caracter științific alături de versuri și de proza literară. Nu toate de durată și nici de același nivel, bineînțeles, dar în toate adîind un vînt de primăvară literară. Le vom numi în cea mai mare măsură, pentru că însăși semnalarea lor poate caracteriza amploarea mișcării literare din această perioadă. La Oradea „Familia” D-lui M. G. Samarițeanu, apărînd alături de mai vechea „Cele Trei Crișuri” a colonelului Bacaloglu; la Cluj „Gînd Românesc”, redactat de Ion Chinezu, cea mai proeminentă dintre revistele de cultură, și mai târziu „Freamăt Literar”, „Symposion” și „Țară Nouă”; la Turda „Pagini Literare”, îngrijite de poetul Teodor Murășanu, luînd locul „Abecedarului”, care se mutase acolo dela Brad; la Blaj „Blajul”; la Mediaș „Lanuri”; la Sibiu „Viața Ilustrată”, mutată mai târziu la Cluj, „Provincia Literară”, „Luceafărul Cultural-Social” și colecția grupării „Thesis”; la Tg. Mureș „Progres și Cultură”; la Brașov, pe lângă mai vechea „Țara Bârsei”, revistă de studii regionale cu un compartiment rezervat literaturii, au mai apărut „Brașovul Literar” al lui Cincinat Pavelescu, „Prometheu”, „Frize”, și „Front Literar”; la Arad „Hotarul” și „Innoirea”; la Satu Mare „Afirmarea”; la Timișoara

„Banatul Literar” și „Luceafărul”; la Alba-Iulia „Munții Apuseni”.

Același avânt a dat naștere și unor încercări editoriale, dintre cari cea mai merituosă este editura „Miron Neagu” din Sighișoara, precum și unei „Asociații a Scriitorilor Români din Ardeal”, constituită la 1936 și astăzi persoană juridică și morală, care sub prezidenția necurmată a D-lui Victor Papilian a căutat să strângă rândurile scriitorilor, să facă mai intimă legătura dintre scriitori și publicul cititor și să creeze un climat mai prielnic cărții cu conținut literar. În Banat s’a constituit, cu mult înainte, și a funcționat cu scopuri similare o asociație a scriitorilor numită „Altarul Cărții”.

Câteva nume din această perioadă de ofensivă se cuvine să fie desprinse din marea masă de profesioniști ai scrisului. Poeții sunt cei mai numeroși. Printre ei se află Lucian Blaga, astăzi integrat în noua mișcare prin anumite potențialități ale operei sale poetice, pe cari ea și le-a însușit, ca o aprofundare a valorii etnicului, un sens particular al misterului; Aron Cotruș, cu versul lui energic, aproape dur, dar plin de miez și sănătos ca aerul tare de munte, și prin care aspirațiile majore ale neamului nostru se exprimă cu o incomparabilă impetuozitate; Emil Isac, slujind cu stăruință la altarul poeziei simboliste; Teodor Murășanu, cu lirismul lui pur îmbibat de mi-reasmă rustică. Apoi cei mai tineri: atât de personalul Mihai Beniuc, cu versuri tulburătoare prin dinamismul formei ca și prin puterea sentimentului; armoniosul Aurel Marin, inspirat de vraja munților ca și de cele mai elementare sentimente ale conviețuirii umane; visătorul și suavul Gheorghe Popa; virtuosul Ștefan Baciuc, care a debutat la 13 ani; cântărețul duios și melancolic Al. Negură; V. Copilu-Cheatră, autenticul poet al Moșilor și tot atât de original prozator; Gherghinescu Vania, cu poezia lui caldă, cu accente de profundă religiozitate; Grigore Popa, atât

de patriarhal, intim în atmosfera poeziilor sale; Dimitrie Danciu, cu lirismul lui discret și gingaș; Petre Pascu, cu poezia lui limpede și senină; al doilea mort pretimpuriu, Ion Moldoveanu, a cărui structură elegiacă s'a exprimat cu atâta simplitate și pregnanță; Ion Th. Ilea, poetul aspru al temelor sociale; și atâția alții, ca: George A. Petre, Teofil Bugnariu, Ion Bălan, Vlaicu Bârna, S. Anderco, George Biriș, Olga Caba, Yvonne Rossignon, I. O. Suceveanu, Iulian Popa, Emil Zegreanu, Ion Șugariu, I. V. Spiridon. O mențiune specială merită exponenții noii poezii bănățene: Valeriu Cârdu, cel cu sfârșit atât de tragic, C. Miu-Lerca, Grigore Bugarin, Anișoara Odeanu, care a debutat ca prozatoare, Petru Sfetca, Dorian Grozdan, Pavel P. Belu și a. Poezii bănățeni se caracterizează în general prin exploatarea motivelor folclorice.

Dintre prozatori vom aminti, alături de fecundul nuvelist și romancier Ion Agârbiceanu, laureat al premiului național de proză, care rămâne scriitorul reprezentativ în spirit tradițional al Transilvaniei, pe Victor Papilian, care în nuvelele, romanele și dramele sale atacă cu egală virtuozitate temele de aspect social ca și pe cele rezultate din dramatica afirmare a celor mai tainice aspirații ale sufletului omnesc: credința și elanul mistic și care mai are apajul unui stil personal, muzical și sugestiv; apoi vigoșul Pavel Dan, autorul unor nuvele de un realism crud dar și de rară vigoare epică, în care palpită viața elementară și stăpânită de superstiții a Românilor din Câmpia Transilvaniei; memorialiștii Octavian C. Tăslăoanu, Aurel P. Bănuțiu; povestitorul plin de umor și duioșie Septimiu Popa; Alexandru Lupeanu-Melin, alt povestitor cu farmec de literatură populară și autor al unor mișcătoare „evocări” din viața Blajului; romancierul și dramaturgul de teme istorice Al. Ceușianu; prolificul romancier timișorean Gh. Atanasiu; V. Beneș, prozator cu bogate resurse, care a evoluat dela nuvela realistă spre genul fantastic; sa-

tiricul plin de vervă și de savoare Paul Constant; talentata povestitoare bănățeană Mia Cerna; romanțierul meticolos al vieții urbane Ionel Neamtzu; Ion Vlasiu, deopotrivă de cuceritor prin scrisul său simplu și emotiv ca și prin plastica sa; și alții ca: Sera Furpa, O. F. Popa, M. G. Samarineanu, Corneliu Axente etc.

Nu poate fi trecută cu vederea nici proza de idei: critică literară și eseu de structură filosofică. Cel mai de seamă reprezentant al întâiului gen a fost, în prima perioadă, profesorul George Bogdan-Duică, titularul catedrei de literatură modernă dela Universitatea din Cluj și autor al unor monografii istorice de cea mai serioasă factură. Deși făcea parte dintr'o generație mai veche, inteligența și vasta lui cultură l-au ajutat să înțeleagă multe — nu pe toate însă — din manifestările spiritului literar modern. Cronici literare mai semnează în această vreme, în diferite periodice transilvane, reviste și ziare deopotrivă, Emanoil Bucuța, Radu Dragnea, D. Tomescu, Ion Breazu și Petru Drăghici.

În perioada următoare predomină esseiștii. Dintr'odată apare acest gen necunoscut în Transilvania de odinioară, și, deși nu toate manifestările lui sunt valabile, el lasă urme cari nu vor putea fi trecute cu vederea: așa sunt eseurile filosofului-poet Lucian Blaga; ale rafinatului estetician Eugeniu Sperantia; ale pătrunzătorului Vasile Băncilă, al cărui scris este o îndoită vrajă, prin limpezimea ideilor și prin armonia artistică a frazei; pe urmă eseurile filosofului cu solidă pregătire D. D. Roșca; ale originalului Emil Cioran; ale metodicului și cultivatului Al. Dima; ale dinamicului și temeinicului Victor Iancu; ale entuziastului cu spirit receptiv Grigore Popa, și atâția alții.

Periodicele cu mai lungă existență dau prilej de afirmare unor critici cari sunt demni reprezentanți ai genului: Romulus Demetrescu dela „Pagini Literare”, Octav Șuluțiu dela „Familia”, Ion Chinezu dela „Gând Românesc” și Mihai Beniuc dela „Țară Nouă”.

Iată încă un domeniu în care, prin forța împrejurărilor, spiritul românesc din Transilvania nu s'a manifestat în măsură suficientă înainte de Unire. Dacă facem abstracție de manifestările populare, vechi dar limitate la anumite domenii, istoria artelor plastice abia dacă poate înregistra în această parte de țară, în cursul veacului XIX, câteva nume de pictori români cu reputație și alte câteva de arhitecți. Și e semnificativ faptul că, în momentul Unirii, transilvanul Alexandru Popp lucra la Budapesta, G. A. Mathy, Virgil Simonescu și Matei Russu în diferite metropole nemțești, iar alți artiști plastici români se aflau în țara veche.

Întâiul punct de atracție a rămas după Unire tot vechiul Regat, urmând după aceea curând Apusul european, unde pictorii și sculptorii transilvani au alergat atrași de „mirajul unei arte de o înălțime modernă” (V. Beneș). Prin întoarcerea acestor pelerini în patria lor de origină, mișcarea plastică locală și-a săpat întâia ei albie. Și în acest domeniu, precum în literatură și în toate celelalte compartimente ale creației culturale, elementele locale au lucrat în bună tovarășie cu frații veniți de dincolo de munți, dupăcum la București se validatau — în măsura puterilor lor — fiii întregului cuprins românesc, înscriindu-se unori în istoria generală a artelor plastice românești. Acesta e cazul pictorilor Rodica Maniu, Elena Popea, Sabin Popp, I. Theodorescu-Sion și al sculptorilor Ion Jalea, Cornel Medrea, — glorie ale plasticei românești, toți de origină din Transilvania.

1. — *Pictura și sculptura*

Este vrednic de relevat faptul că artiștii plastici formați în atmosfera străinătății nu au rămas cu totul tributari acesteia, ci ei și-au plecat urechea la gla-

sul pământului, sau la șoaptele tainice ale propriului lor suflet — în fond este același lucru — și astfel critica de artă a putut identifica, chiar la întâia falangă de pictori și sculptori transilvăni, tendința de a-și valorifica măestria tehnică dobândită, la zugrăvirea unor teme cu culorit sau cu semnificații locale. Uneori e vorba de o integrare desăvârșită în natură și în elementele ei locale, ca în cazul sculptorilor Romulus Ladea și Ion Vlasiu, altelei de căutări mai greu de descifrat, ca la Catul Bogdan, pictor expresiv al mediului urban, la care rafinamentul școlii străine, în speță franceză, e mai vădit decât la toți, sau de exprimări mai chinuite ca în cazul lui N. Brana, care ascunde însă posibilități de evoluție. Dacă mai cităm și pe Aurel Ciupe, pictor de puternică tensiune, format în atelierul din Paris și Roma, pe liricul A. Demian, creatorul unui stil românesc în desemn care are toate atributele rasei și ale solului natal, și pe macedoneanul Pericle Capidan, cel atât de îndrăgostit de culoare și de lumină, am numit pe mai toți maștrii Școlii de Arte frumoase din Cluj.

Școala a fost înființată în 1926 și a fost pusă sub conducerea lui Alexandru Popp, decanul artiștilor plastici transilvăni. O nouă etapă începe astfel în domeniul plastice și rezultatele bogate ale acestui focar de activitate creatoare, în cei 7 ani cât timp a funcționat la Cluj, sunt o evidentă dovadă despre forțele latente, despre predispozițiile etnice cari în trecut n'au avut cadrul de validitate, iar la întâia ocazie au țâșnit cu putere elementară. Cei mai valoroși artiști plastici transilvăni din tânăra generație s'au format în atelierul acestei școli. În cei 7 ani fecunzi, Clujul a devenit dintr'odată un centru de activitate plastică; dovadă, pe lângă obișnuitele expoziții personale, cele câteva expoziții colective de aici, dintre cari cea din toamna anului 1939, organizată sub auspiciile Astrei, a căutat să exprime întreagă evoluția picturii și sculpturii transilvane din ultimii 20 de ani.

Se cuvine să cităm și câteva nume din tânăra generație de artiști plastici. Printre pictori, figura cea mai proeminentă rămâne Tasso Marchini, artist profund serios, orientat în special spre studiul culorii, a cărui influență a putut fi descifrată la o mulțime din camarazii săi de vârstă și de ideal; apoi Eugen Gâscă, pictor expresionist, bizar dar totuși cu o putere de atracție care nu poate izvorî decât dintr'o sensibilitate autentică; Moțul cu ascuțit simț artistic Coriolan Munteanu; fecundul Nicolae Brana, al cărui nume l-am mai amintit; apoi Al. Tohăneanu, Traian Bilțiu, Laurențiu Moldovan, I. Sima, V. Fulicea ș. a. Dintre tinerii sculptori un nume se impune, dela o înălțime la care semenii lui nu s'au ridicat: Ion Vlașiu, artist înzestrat, validat în sculptură, pictură și literatură.

În 1933, Școala de Arte frumoase s'a mutat dela Cluj la Timișoara, sub direcția lui Romulus Ladea, creind și în capitala Banatului elementele unei mișcări plastice. Bănățenii își împlineau astfel o veche dorință, căci încă din secolul precedent valorosul pictor Nicolae Popescu, un îndrăgostit de Italia și de arta ei, întocmise un proiect pentru înființarea unei Academii de Belearte la Caransebeș, iar îndată după Unire, pictorul bucureștean M. H. Georgescu, care a lucrat timp de un deceniu în Banat, a reluat această idee la Timișoara. În Banat este cu deosebire bine reprezentată, prin pictorii Corneliu Liuba, Ioan Isac și Corneliu Minișanu, pictura gen „plain air”, impresionismul având serioase corespondențe în psihologia bănățenilor. Un domeniu favorit și de veche tradiție este pictura religioasă, în speță bisericească, în care a excelat A. Demian, precum și Ioachim Miloia, undept al școalei academice.

Văduvit de această instituție, Clujul a căutat să o suplinească, în parte măcar, prin activitatea unor ateliere particulare, în care elementele românești au muncit în bună tovarășie cu elemente minoritare. Un

asemenea atelier a avut maghiarul Szolnay, apoi Demian și Vlasiu. Profesorul Ciupe, care n'a urmat Școala de Belearte la Timișoara, și-a deschis o școală particulară la Târgu-Mureș. Școli similare au mai existat la Dej — a pictorului Al. Tohăneanu — și cu deosebire la Baia Mare, unde există o veche tradiție de pictură.

2. — *Pinacotecile*

Mișcarea plastică este alimentată, sub raportul formației artiștilor precum și a dezvoltării gustului public, de colecțiile publice de pictură și sculptură. Principalele orașe transilvane posedă asemenea galerii, unele mai vechi, cum este valorosul muzeu Brukenthal din Sibiu și colecția de pictură a Muzeului Asociațiunii „Astra” din același oraș, altele mai nouă, ca acelea din Târgu-Mureș, Arad, Timișoara, Cluj. Cea mai bogată și mai valoroasă din categoria acestora din urmă este, fără îndoială, „Pinacoteca V. Cioflec” din Cluj, poate cea mai completă galerie de plastică românească modernă. Inceputul ei îl formează donația din 1929 a colecționarului V. Cioflec, donație făcută universității clujene. Colecția a constat atunci din 2 sculpturi și peste 70 de tablouri, printre cari 31 de N. Grigorescu și 19 de Luchian, figurile cele mai proeminente ale plasticei românești dinainte de Unire. Cele 72 de piese au fost evaluate la 7.546.000 Lei. Decretul regal care a autorizat acceptarea donației a creat și un fond permanent de 3.000.000 Lei, veniturile cărui sunt întrebuințate an de an pentru nouă achiziții, în proporție de 90 de procente și în rest pentru întreținere și amenajări. Grație acestei asigurări, făcută la dorința ctitorului, colecția sporește în fiecare an cu zeci de lucrări, alese dintre cele mai reprezentative. Așa a ajuns Pinacoteca Cioflec ca astăzi să poată sta alături de cele mai celebre colecții particulare din țară.

3. — *Arhitectura*

Nici arhitectura cultă românească n'a fost mai bine reprezentată în Transilvania, înainte de Unire. În această provincie domina stilul arhitectonic neoclasic și barocul, fără vreo diferențiere locală. Ele au continuat să fie valabile și în epoca nouă. În același timp însă, s'a observat o tendință de aclimatizare a stilului neobizantin și a stilului arhitectonic național, care are o seamă de elemente împrumutate unor stiluri orientale și combinate într'o unitate nouă. Stilul neobizantin a fost utilizat mai cu seamă la clădiri de biserici, obținându-se uneori realizări remarcabile, cum e cazul catedralei ortodoxe din Târgu-Mureș, iar stilul național la construcții particulare, în special vile, pentru cari e cu deosebire potrivit, prin dimensiunile sale și elementele decorative. A fost încercat și stilul modern, cu planurile și liniile lui drepte, de ales gust, obținându-se câteva realizări remarcabile. BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. — *VIAȚA MUZICALĂ*

La acest capitol va trebui să facem dela început o distincție principială, între compoziția muzicală și interpretarea ei, vocală și instrumentală, pentru că de fapt va trebui să vorbim de amândouă aspectele în același timp. De altfel ele se condiționează reciproc și nimic nu ilustrează mai bine această condiționare decât evoluția vieții muzicale românești în epoca mai nouă.

Cercetări obiective au stabilit că poporul român se numără, în ceea ce privește însușirile înăscute, printre popoarele cele mai muzicale. Și dacă în Transilvania dinainte de Unire n'am avut decât compozitori de piese muzicale pentru cor, sau mici compoziții de vioară și pian, faptul se explică prin lipsa unor orchestre proprii, ca să nu mai vorbim și de aparatul compli-

cat al unei opere, cari singure ar fi putut stimula compozițiile de anvergură. Desvoltarea cea mai mare au avut-o corurile, cari exploatau folclorul nostru muzical de o rară bogăție și varietate tematică. De fapt, întreagă viața noastră muzicală s'a sprijinit în trecut pe câteva „reuniuni muzicale“, între cari cele mai vechi și mai merituoase sunt cele din Sibiu și Brașov. Amândouă acestea au fost conduse câtva timp, în perioada lor de maximă ascensiune, de Gheorghe Dima, compozitor și dirijor, una din figurile proeminente ale vieții noastre muzicale mai vechi. Iar măsura puterilor latente și a aspirațiilor ne-o dă reprezentăția de operă — întâia în limba română — pe care Reuniunea de muzică din Sibiu a dat-o în anul 1886, sub conducerea lui Gh. Dima și cu concursul unei orchestre săsești din localitate. Un asemenea spectacol a fost realizat apoi și cu mijloace proprii în anul 1911, la serbările jubilară dela Blaj ale Asociațiunii „Astra“. Cu acest prilej unic, nu numai părțile interpretative au fost în întregime românești, ci și compoziția interpretată, și anume opera „Mănăstirea Argeșului“ de Iacob Mureșanu, cel mai de seamă compozitor român din Transilvania, în perioada de care vorbim.

1. — *Opera română din Cluj*

Indată după Unire, Consiliul Dirigent din inițiativa președintelui său, Dl. Iuliu Maniu, a înființat la Cluj o Operă Română, care este întâia operă de Stat din țara noastră. De acum înainte, această instituție va fi promotoarea întregii vieți muzicale din Transilvania, cu atât mai mult că, după trecerea primilor ani de consolidare, ea și-a făcut obiceiul să cerceteze cu turneele sale toate marile orașe ale provinciei, sădind peste tot dragostea față de arta muzicală. Cele mai mari merite pentru organizarea Operei Române din Cluj le au compozitorul Tiberiu Brediceanu, fol-

clorist muzical de seamă și autor al unor compoziții cu mult substrat etnic, printre cari și două opere, și eminentul cântăreț Constantin Pavel, mai târziu director al instituției. Dar tot atât de mare este și meritul întâiului ei director, Dimitrie Popovici Beyreuth, om energic și de aprigă disciplină artistică. Timp de 7 ani, cât a condus-o, el a ridicat această instituție la un nivel atât de înalt, încât ea nu poate dori altceva în viitor decât să păstreze acest nivel din perioada norocoasă a începuturilor.

În timp de 20 de ani, opera din Cluj a dat 2667 de reprezentanții cu 96 de opere, alese din repertoriul tuturor națiunilor creatoare în acest domeniu. În frunte stă repertoriul italian cu 26 de compoziții, apoi cel german cu 23 și cel francez cu 17 compoziții. Urmează imediat repertoriul românesc cu 16 compoziții, dintre cari cele mai multe ale unor compozitori tineri, unele putând fi considerate produsul atmosferei muzicale create de opera clujană, cum sunt compozițiile D-lor N. Bretan, M. Negrea, H. Klee și M. Săveanu. Din întreg repertoriul românesc, opera cea mai de valoare este „Năpasta” maestrului Sabin Drăgoiu, compozitor de mare personalitate, creatorul unei muzici care este o expresie autentică a sufletului național.

2. — *Concerte și coruri*

Opera din Cluj nu este, totuși, singurul așezământ de stimulare a vieții muzicale din Transilvania. Tot la Cluj există un Conservator muzical de Stat, bine organizat și cu profesori de calitate. Întâiul lui director a fost însuși Gh. Dima, iar astăzi conduce conservatorul Dl A. Bena, compozitor și excelent dirijor de coruri. Concertele unora dintre profesori, cum este D-na Ana Voileanu, pianistă de fină sensibilitate și desăvârșită tehnică muzicală, violoncelistul F. Brevimann, sau mai tânărul pianist Ciolac sunt

nu numai prilejuri de înaltă desfătare artistică, dar și manifestări instructive pentru ucenicii acestei arte. Conservatoare de muzică există și în alte orașe transilvane, susținute mai cu seamă de municipii, cum este Brașovul sau orașele Banatului — cu Timișoara în frunte — regiune cu mari aptitudini muzicale.

Filarmonica Gh. Dima din Cluj, animată mai cu seamă de Dl. V. Papilian, este deasemenea o școală muzicală, cu o întreită menire: să educe gustul artistic al marelui public prin audiții simfonice cari nu pot fi improvizate, să prezinte pe tinerii compozitori, încurajându-i și îndreptându-i în același timp, prin proba de foc a unui concert public, precum și să formeze dirijori. Toate aceste misiuni filarmonica clujeană le împlinește cu conștiință și concertele ei simfonice au un auditoriu tot mai numeros și tot mai exigent, ceea ce este cea mai bună dovadă despre bunele rezultate ale străduințelor ei.

Nu putem trece cu vederea întinsa activitate a corurilor. Am arătat dela început că ele sunt o manifestare caracteristică a Românilor din Transilvania. Coruri există în toate orașele, în cadrul școlar sau ca instituții autonome, cele mai multe cu caracter religios. Există însă și la sate, unde sunt opera învățătorilor sau a preoților cu vocație muzicală. Cu deosebire în satele din Banat, corurile sunt adevărate instituții muzicale, prin vechimea și organizarea lor, și concertele pe cari le dau unele dintre ele pot fi ascultate cu plăcere de cei mai rafinați melomani. Programul acestor concerte este luat, în cea mai mare parte, din vastul repertoriu al muzicii populare românești, melodii culese și armonizate de mai toți compozitorii neamului.

E. — MIȘCAREA TEATRALĂ

După universitate, teatrul este a doua instituție culturală pe care Românii din Transilvania au dorit-o

din tot sufletul. Teatru de diletanți au făcut Românii de aici din vremuri vechi, mai ales teatru cu caracter popular. Sunt atestate însă și manifestări de teatru cult, chiar delă sfârșitul secolului XVIII. Toate acestea au fost mult mai frecvente în veacul următor, Românii transilvani fiind stimulați în privința aceasta și de exemplu popoarelor conlocuitoare, Sașii în special, cari aveau mai vechi tradiții culturale. În a doua jumătate a veacului XIX, după ce au cunoscut valoarea incomparabil superioară a teatrului profesionist din țara românească liberă, în urma unor turnee cu mare ecou, ei s'au decis să-și întemeieze un teatru profesionist propriu. Au adus lucrul acesta la cunoștința cărmuirii, cerând sprijinul Statului, în măsura în care acest sprijin se acorda și altor națiuni din cuprinsul țării. Dar totul a fost zadarnic și atunci ei au întemeiat o „Societate pentru strângerea unui fond de teatru român“, ca să-și realizeze și acest vis prin mijloace proprii. Timp de patru decenii a activat această societate, propagând interesul pentru manifestările de teatru și implicit pentru întreaga cultura românească, strângând bani și mai la urmă acordând burse tinerilor de talent meniți să formeze trupa de actori a unui Teatru Național. N'au putut strânge însă destui bani ca să zidească și să instaleze un local de teatru propriu și nu li s'a îngăduit nici să-și formeze o trupă de teatru ambulant, care să dea reprezentații în localurile existente ale orașelor transilvane. Și aceasta a fost una din marile amărăciuni ale Românilor de aici.

1. — *Teatrul Național din Cluj*

Actul de reparație prin care Consiliul Dirigent a potolit această amărăciune și a răscumpărat eforturile atâtor decenii, a fost înființarea în 1919 a Teatrului Național din Cluj, în locul și în edificiul teatrului de Stat maghiar de mai înainte. Și i s'au creat chiar dela început acestei instituții temelii solide, atât

sub raport material cât și artistic, pentru ca să nu fie stânjenită sau umilită în existența ei. Întâiul director a fost Zaharia Bârsan, valoros scriitor și actor profesionist, fost bursier al Societății pentru fond de teatru și pe urmă societar al Teatrului Național din București. Personalul artistic l-au format actori de valoare veniți dela teatrele de Stat mai vechi sau particulare, cărora li s'au adăugat apoi, rând pe rând, elemente pregătite la secția de dramă a Conservatorului din Cluj. Nu era mai prejos nici direcția de scenă, și astfel Teatrul Național din Cluj a reușit să ofere unui public iubitor de spectacole teatrale reprezentații de reală valoare artistică. Directorii teatrului s'au schimbat în mai multe rânduri, dar a rămas năzuința de a păstra prestigiul instituției și de a o face să țină pas cu instituțiile similare din țară.

O dovadă despre acest lucru e faptul că, în cele două decenii de activitate, Teatrul Național din Cluj a montat un număr impresionant de mare din capodoperele literaturii dramatice universale, dela tragicii Greci până la cei mai reputați autori moderni ai tuturor națiunilor de cultură. În capul listei autorilor stă cu drept cuvânt Shakespeare, prințul necontestat al dramaturgiei, cu 12 piese reprezentate. După el urmează Molière, geniu universal dar și strălucit exponent al spiritului francez, cu 9 piese, iar marele nordic H. Ibsen este al treilea dintre autorii străini, cu 7 piese reprezentate. Cât pentru autorii contemporani, e destul să spunem că Pirandello are 6 piese în repertoriul Teatrului Național din Cluj, Bernard Shaw 4, Schönherr 2, ca să-i numim numai pe cei mai caracteristici.

Statistica pieselor pe națiuni arată cel mai mare număr la piesele românești. Dintr'un total de 374 de piese reprezentate timp de 20 de ani, 131 au fost românești, cuprinzându-se aici și localizările. Urmează imediat autorii francezi cu 117 piese, apoi Englezii cu 40 de piese, Germanii cu 29 și Italienii cu 17. N'au

fost evitați autorii unguri, cari figurează cu 6 piese și tabloul se întinde până la indianul Rabindranath Tagore, cu piesa „Amal”, și americanul Eugen O'Neill, pentru întâia dată reprezentat în românește, cu piesa „Dincolo de zare”.

Desigur, repertoriul național a fost prezentat în toate aspectele lui caracteristice: capodopere ale literaturii noastre dramatice, cum sunt piesele lui I. L. Caragiale, absolut toate înscenate și cu cel mai mare succes de public; lucrări cu valoare istorică, caracteristice pentru anumite perioade ale literaturii dramatice; precum și lucrări contemporane, adeseori inedite, alese de Comitetul de lectură al Teatrului. În felul acesta, Teatrul Național din Cluj își îndeplinește și menirea de a stimula literatura dramatică națională și de a ajuta pe autorii începători, pentru cari scena este un stimul și un îndreptar. Dacă teatrul acesta a pierdut prilejul de a fi întâiul care să reprezinte pe Lucian Blaga, cu al cărui „Avram Iancu” a repurtat pe urmă unul din succesele sale cele mai răsunătoare, în schimb a avut meritul de a reprezenta pe Victor Papilian, autor original, ale cărui piese sunt valoroase atât prin problematica lor cât și prin structura dramatică. Iar dintre autorii tineri, ajunge dacă cităm pe Dan Botta cu „Comedia Fantasmelor”, lucrare de cea mai mare valoare, reprezentată la Cluj întâia oară.

2. — *Studio*

Instalarea D-lui Victor Papilian la direcția Teatrului Național din Cluj, în primăvara anului 1936, a însemnat un reviriment sub multe raporturi. Ne mulțumim să relevăm un singur fapt, semnificativ pentru aspirațiile pe cari le poate avea un centru cultural de provincie activ, când în fruntea instituțiilor lui se găsesc oameni destoinici. Pentru stimularea creației actoricești și pentru familiarizarea atât a actorilor cât

și a marelui public cu unii autori mai greu de reprezentat în mod curent, precum și pentru ilustrarea unor perioade caracteristice din istoria teatrului, Dl Papihan a inițiat în stagiunea 1936/37 un Studio. În întâiul an, studioul a prezentat câțiva autori reprezentativi ai teatrului modern. O conferință documentată era urmată de o reprezentație demonstrativă, cu un fragment dintr'o lucrare reprezentativă și ea pentru autorul respectiv. Au fost făcuți cunoscuți astfel, pe lângă italianul Pirandello, rusul Anton Cehov, germanul Frank Wedekind și francezul Paul Claudel, cei doi din urmă pentru întâia dată reprezentați pe scena Naționalului din Cluj, iar Claudel pentru întâia dată în țară. În programul anului următor figurau începuturile teatrului european modern, și e de regretat că activitatea acestei interesante inițiative a încetat după întâia producție „cu subiectul „Commedia de l'Arte“.

3. — *Extensiunea Teatrului Național din Cluj*

Am semnalat marea înclinație a Românilor transilvăni pentru teatru. După Unire au apărut în orașele ardelenne mai multe inițiative de asemenea natură, cu existență efemeră însă. La Sibiu a funcționat câțva timp un teatru al Asociațiunii „Astra“, condus de Dl. Nicolae Băilă, la Oradea un Teatru de Vest, la Brașov o inovație: un teatru de copii, ca să nu mai vorbim de înjghebările ocazionale ale diletanților, destul de frecvente și adeseori merituoase. Lipsa mijloacelor materiale a împiedecat funcționarea timp mai îndelungat a acestor întreprinderi. Pentru suplinirea lor și pentru a satisface setea de spectacol a întregii populații, făcând în același timp și operă de propagandă culturală, Teatrul Național din Cluj organizează de o vreme încoace turnee oficiale, totdeauna bine primite. Sunt cercetate nu numai orașele mari

ale Transilvaniei și Banatului, ci uneori și anumite târguri mai dezvoltate. În orașele de frontieră Timișoara și Arad, aceste turnee, amplificate prin grija unor comitete locale de organizare, formează adevărate „stagiuni teatrale”, cari suplinesc cu succes lipsa unor teatre permanente.

BCU Cluj / Centrul de Cercetare și Bibliotecă Cluj

CAP. V

DIFUZAREA CULTURII

Ajungem la un gen de activitate care are în Transilvania cea mai frumoasă tradiție: difuzarea culturii în cele mai întinse straturi ale poporului. Nevoia apărării de un pericol permanent, câtă vreme Transilvania se afla sub dominație străină, a făcut ca la Români din această parte de țară sentimentul solidarității naționale să se desvôle mai mult decât în altă parte. Această solidaritate, ca să fie eficace în măsura dorită, trebuia să fie înțeleasă și practică de toate păturile națiunii, dela orașe și dela sate deopotrivă. De aceea acțiunea de culturalizare a poporului de jos a avut aici o desvoltare mai întinsă. Iar toată această activitate s'a desfășurat, în ultima jumătate de veac dinainte de Unire, în cadrul „Astreii”.

A. — ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ „ASTRA”

Inființată la anul 1861, cu sediul la Sibiu, Astra a înglobat în programul ei de muncă toate felurile de activități culturale. Trudindu-se să ridice nivelul cultural al țărănimii și al muncitorilor dela orașe, ea s'a îngrijit și de desvoltarea învățământului în limba națională, năzuind în același timp să joace rolul unei Academii, prin ocrotirea și stimularea artelor și a creației culturale în general. Marea bibliotecă dela Sibiu este una din realizările ei cele mai meritoase,

iar întâiul muzeu istoric etnografic tot ei îl datorăm. Insuși numele ei desvoltat ne indică întinderea preocupărilor: „Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, iar savantul Timotei Cipariu, unul din ctitori, i-a zis cu drept cuvânt „razim naționalității române”. Dar străduințele ei permanente tot spre poporul de jos s’au îndreptat și acesta a fost obiectivul principal al acțiunii sale și după Unire.

S’a părut la început că în vremurile nouă ea nu-și mai are rostul. Națiunea nu mai era amenințată în existența ei, iar Statul a luat asupra sa întreținerea instituțiilor culturale și ocrotirea produselor culturii. S’a dovedit însă în curând că față de primejdiile de tot felul, aduse de procesul rapid de adaptare la o nouă viață, cum era perspectiva luptei de clase, necunoscută înainte, precum și în fața îndărătniciei minorităților etnice de a păstra pozițiile câștigate în trecut prin uzurpare și de a cuceri altele nouă, tot în dauna elementului românesc, mai era încă oportună vechea luptă pentru solidaritatea națională și conservarea etnică. Iar munca propriu zisă de culturalizare a masselor a fost mai totdeauna apanajul inițiativei particulare.

Indată după Unire, Astra a început deci să-și reorganizeze cadrele, consolidând despărțămintele regionale, cari sunt celulele existenței sale. Au fost reluate toate activitățile întrerupte în timpul marelui război, când totuși Astra a distribuit soldaților peste 100.000 de broșuri și cărți de rugăciuni. Președintele Vasile Goldiș, înscăunat în 1923, se îngrijește să procure resurse financiare abundente, prin concesiuni de cinematografe etc., pentru ca programul de activitate să se poată desfășura în ritm modern și cu mijloace tehnice moderne. Sporește deci numărul bibliotecilor populare la sate, se înființează căminuri culturale, cu ccuri și expoziții, iar în unele centre urbane se înființează biblioteci și muzee regionale (de ex. la Bra-

sov). A doua faptă mare a președintelui Goldiș este descălecarea în Basarabia. Inițiată prin acțiunea D-lui Onisifor Ghibu, comisar cultural al Guvernului pentru Basarabia în anii 1926—1927, această descălecare s'a soldat prin înființarea unei Regionale a Astei în Basarabia, care în 1932 a devenit autonomă și care până în 1935, când patrimoniul ei moral și material a trecut în posesiunea unei societăți similare „Fundatia Principele Carol”, a întemeiat „peste 500 de căminuri culturale la sate și orașe, cărora le-a dăruit sute de mii de cărți, a organizat mai multe mii de conferințe, a întemeiat coruri, echipe de dans și de teatru popular”. (I. Breazu).

Actualul președinte ales în 1932, profesorul Iuliu Moldovan, a dat o formulare nouă, mai cuprinzătoare și în același timp mai practică, mai apropiată de realități, vechiului ideal al Astei. Pentru I. Moldovan, scopul principal al organizației sociale este „prudenta chivernisire și sporirea calitativă și cantitativă a capitalului biologic uman”. Scopul Astei trebuie să fie deci păstrarea și îmbogățirea patrimoniului național, care este în rândul întâi biologic și numai în al doilea rând propriu zis cultural. Acest ideal poate fi atins prin grija pentru țăranime, rezerva etnică a națiunii, și prin grija pentru sănătatea fizică și morală a tineretului, națiunea de mâine. Același principiu biopolitic pretinde o recucerire a pozițiilor etnice pierdute prin vicisitudinile vremii. De aceea, în ultimul timp Astra a năzuit tot mai mult să ridice moralul românismului în regiunea secuizată, să împiedece procesul denatalizării Banatului și să fortifice elementul național din Munții Apuseni și dela granița de Vest.

Pentru ca activitatea programatică a Astei să câștige și în cuprinsul Banatului amploarea necesară, s'a constituit „Regionala Bănățeană a Astei” cu sediul la Timișoara. Acțiunea de redresare culturală și socială pe care o întreprinde această regională a fost pregătită în special prin institutul de cercetări so-

cială pe bază de anchete și monografii, numit Institutul Social Banat-Crișana. Nu sunt ignorate nici problemele vieții culturale dela orașe. Dupăcum organizația centrală a Astrei patronează revista „Gând Românesc” dela Cluj și excelenta publicație de probleme transilvane intitulată „Revue de Transylvanie”, încredințată conducerii competente a profesorului Silviu Dragomir, regionala bănățeană a pus la dispoziția mișcării literare locale o revistă — „Luceafărul” — precum și o editură literară.

1 — Școlile țărănești

Inițiativa cea mai semnificativă pentru noua metodă de lucru a Astrei este școala țărănească. Inspirându-se din realitățile vieții naționale, asimilând mai târziu și obiectivele instituțiilor similare din țările cu viață rurală mai evoluată, ca Danemarca, școala țărănească vrea să amelioreze întreg standardul de viață al țărănimii, prin perfecționarea tuturor ramurilor activității sale vitale. E vorba deci, în rândul întâi, de viața economică a țăranului: agricultura, creșterea vitelor, cultivarea pomilor, apicultura etc. Caracterul școlii este mai mult practic decât teoretic. Ea se îndreaptă deopotrivă și spre activitățile femeii dela țară: gospodărie, creșterea copiilor. Dela cursuri locale s'a ajuns cu timpul la școli țărănești cu internat și dela prelegerile temporare s'a trecut la școli permanente.

Întâia școală țărănească a luat ființă în Sighet, la 1931, din inițiativa doctorului Vasile Ilea, președintele despărțământului local al Astrei. Ideea a fost pusă în practică imediat și în restul țării, prin grija Institutului Social Român. În Transilvania însă, dezvoltarea și extinderea instituției s'a făcut sub supravegherea Astrei. În 1934 existau 11 școli, până în 1937 numărul lor s'a urcat la 42, iar în ultimul an au funcționat 103. În timp de 9 ani, Astra a susținut 243 de

școli pentru bărbați și femei, cu un total de aproximativ 9000 de elevi. Și nu trebuie pierdut din vedere că prin aceste școli se cultivă și virtuțile morale ale națiunii, în spiritul ideal al postulatului biopolitic.

2. — Șoimii Carpaților

Cu toate că Șoimii Carpaților sunt o organizație pornită sub egida Astei, prin dezvoltarea mare ce a luat-o ea, a reușit cu timpul să câștige o quasi autonomie. Ideea înființării ei și întâiul statut de funcționare sunt opera președintelui Iuliu Moldovan, dar realizarea ideii și dezvoltarea de mai târziu a organizației se datorește profesorului Iuliu Hațieganu, om de rară energie, animator și organizator incomparabil.

Șoimii Carpaților au fost concepuți ca o instituție educativă, menită să promoveze vigoarea trupească și sufletească a tineretului. Inceputul s'a făcut la orașe și în primul rând la Cluj, centrul școlar cel mai important al Transilvaniei. Rezultatele n'au fost multumitoare. Indată ce organizația s'a întins însă la sate, începând cu anul 1931, s'a văzut că terenul de activitate este aici mult mai potrivit și lipsa unei asemenea acțiuni mai adânc simțită. Așa se explică dezvoltarea extraordinară de mare a organizației. Numai în județul Cluj, Șoimii Carpaților au astăzi peste 70 de nuclee active, iar în întreaga Transilvania numărul lor trece de 250, cu un efectiv de aproximativ 20.000 de șoimi de ambe sexe.

Obiectivul principal este educația fizică, dar aceasta nu urmărește rezultate sportive, cât mai ales o cultivare a vigoriei trupești prin bună dispoziție, optimism și prin acțiune practică de interes obștesc, practicându-se totuși și anumite exerciții sportive, în rândul întâi gimnastica. Educația morală se face în același timp cu educația fizică, completându-se una pe alta. Gimnastica alternează cu exercițiile de cor; dansurile populare sunt cultivate deodată cu toate ra-

murile industriei casnice naționale. Și toate laolaltă sunt mijloace pentru întărirea conștiinței naționale, a încrederii în virtuțile naționale, și îndemn pentru practicarea tuturor industriilor naționale, cari, pe lângă latura lor practică au și o valoare estetică, deci morală. „Șoimiadele” anuale sunt manifestări colective cari au ceva din măreția etică a Olimpiadelor din antichitate, cu toate că ele au un caracter pur rural.

Acțiunea dela orașe n'a fost părăsită cu totul. Pentru dezvoltarea optimă și a acestui sector s'a construit la Cluj, prin stăruința și mai cu seamă prin spiritul de jertfă al conducătorului organizației, un mare parc sportiv, care este cel mai frumos din întreg sud-estul Europei.

B. — EXTENSIUNEA UNIVERSITARA

Am arătat că acțiunea de propagandă a Astei se desfășoară mai cu seamă la sate. N'au fost trecute cu vederea nici orașele, și, în special după Unire, ea s'a îndreptat cu stăruință și spre cartierele mărginașe ale centrelor urbane, unde există o populație amestecată, cu viață precară și lipsită adeseori de posibilitatea împărtășirii din bunurile vieții culturale. S'a constituit însă în anul 1924 o societate pusă în serviciul exclusiv al populației urbane. Ea a pornit din sânul universității din Cluj, având de scop să răspândească și să popularizeze cunoștințele științifice referitoare la problemele culturale și economice ale timpului nostru, prin conferințe publice. Ideea a fost a profesorului de sociologie Virgil Bărbat, elev al universităților anglo-saxone. Organizația s'a numit „Extensiunea Universitară”.

În felul acesta, universitatea Transilvaniei nu s'a mărginit să fie numai o „cetate a științei”, ci a năzuit să creeze un contact intim între ea și marele public, pentru ca, servindu-l pe acesta prin rezultatele muncii sale specifice, să obțină din partea lui un mai larg

sprijin moral, necesar dezvoltării sale. Lucrul a fost cu atât mai ușor de obținut, cu cât subiectele dezvoltate de conferențiar erau alese de preferință dintre cele în strânsă legătură cu nevoile poporului român și ale organizației sale de Stat.

Extensiunea Universitară a progresat mai cu seamă în primii opt ani de existență. La început a activat numai în Transilvania și Banat, apoi s'a extins și în restul țării. Iată câteva date statistice: În anul 1924/25 s'au rostit 146 de conferințe în 24 de orașe; în 1925/26: 188 de conferințe în 34 de orașe; în 1926/27: 197 de conferințe în 35 de orașe; în 1927/28: 198 de conferințe în 42 de orașe; în 1928/29: 150 de conferințe în 25 de orașe; în 1929/30: 173 de conferințe în 33 de orașe; în 1930/31: 123 de conferințe în 26 de orașe; în 1931/32: 84 de conferințe în 18 orașe.

Scăderea numărului conferințelor se datorește crizei economice din perioada anilor 1930/32, care a redus mijloacele financiare ale instituției. În cadre restrânse, activitatea ei continuă însă și azi.

Inspirându-se din exemplul profesorilor universității, de câțiva ani profesorii Academiei de înalte studii comerciale din Cluj au constituit și ei o „Extensiune Academică”, care activează mai mult în cuprinsul orașului de reședință.

· CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

Avântul pe care l-a luat viața culturală a Transilvaniei după Unire este un fenomen cât se poate de firesc. Substratul acestui fenomen rezidă în forțele creatoare ale spiritualității românești, cari s'au manifestat în decursul veacurilor pe întreg întinsul pământului românesc, ori de câte ori contingentele istorice n'au pus stavilă în calea acestei manifestări. Iar dinamismul vieții culturale, multiplicitatea tendințelor ei și roadele îmbelșugate din răstimpul de două decenii, se explică prin bucuria descătușării din lanțurile robiei.

În era modernă a istoriei, Românii din Transilvania au dat mereu dovadă de setea lor de cultură, de dorința de a se integra în viața culturală a Europei, năzuind să devină un factor activ, creator al acestei culturi, și mereu au fost împiedecați în această năzuință de dominația politică maghiară. Numai vitalitatea extraordinară a poporului român poate explica faptul că, cu toată presiunea la care au fost supuse, aceste puteri spirituale n'au putut fi atrofiate.

Actul Unirii dela 1918 câștigă astfel, pe lângă valoarea lui națională primordială, și o importanță universală, căci el a creat condiții pentru sporirea patrimoniului cultural al Europei.

A N E X E

A. — INVAȚAMANTUL MINORITAR DIN TRANSILVANIA.

Datele statistice ce urmează sunt menite să facă dovada, că sub regimul românesc a progresat și învățământul minoritar din Transilvania, fiind în același timp mai echitabil repartizat în raport cu procentul populațiilor minoritare respective. Datele sunt culese din lucrarea D-lui Dr. Alexandru Pteancu: *Il problema dell'insegnamento minoritario in Transilvania sotto gli Ungheresi e sotto i Romeni* (București, 1940).

Învățământul primar înainte și după Unirea din 1918

Procentul populației	Naționalitatea	Felul școlilor	Înainte de 1918			După Unire (1922-23)		
			Nr-ul lor	Total	Procente	Nr-ul lor	Total	Procente
57,8	Români	de stat comunale ortodoxe greco-cat.	—	2392	44,7	1020	3613	62,3
			96			318		
			1218 1078			1289 986		
25,5	Maghiari	de stat comunale evangelice rom.-cat. reformate unitare pt. Evrei	1497	2588	48,4	562	1669	28,9
			305			38		
			8			8		
			388			371		
			322			641		
26	49							
42	—							
10,3	Germani	de stat comunale evangelice rom.-cat.	—	287	5,3	51	383	7,01
			26			38		
			261			261		
—	—	33						

Învățământul secundar înainte și după Unirea din 1918

Procentul populației	Naționalitatea	Felul școlilor	Înainte de 1918			După Unire (1922 - 23)		
			N-rul lor	Total	Procente	N-rul lor	Total	Procente
57,8	Români	civile (medii)	4		3,3	44		28,2
		licee	5		7,3	40		41,2
		comerciale	1	18	5,2	10	127	35,7
		normale	8		26,6	22		50
		arte și meserii	—		—	11		—
25,5	Maghiari	civile (medii)	106		90,6	86		55,1
		licee	54		79,4	40		41,2
		comerciale	17	196	89,6	15	170	53,5
		normale	19		63,3	19		43,2
		arte și meserii	—		—	10		—
10,3	Germani	civile (medii)	7		6,1	16		14,1
		licee	9		13,2	13		13,5
		comerciale	1	20	5,2	3	35	10,7
		normale	3		10	3		10

B. — ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT

Ca să se vadă orientarea și rezultatele activității întâiului guvern românesc al Transilvaniei, într'un timp mai scurt de un an și jumătate, reproducem capitolul referitor la Resortul Cultelor și al Instrucțiunii Publice din manifestul dat de Consiliul Dirigent la data de 10 Aprilie 1920. Textul manifestului se găsește în broșura: „Unirea Ardealului, evocată de Iuliu Maniu“ (Cluj, Tipografia Națională, f. a.).

„Pe teren școlar, cultural și religios am căutat să reparăm toate nedreptățile pe cari guvernele ungurești le-au săvârșit decenii și veacuri dealungul împotriva firii și culturii noastre naționale. Mai întâi, s'a scos pe deaintregul limba ungurească din școlile pe cari cele două confesiuni românești le-au susținut cu atâtea sacrificii și s'au naționalizat toate școlile de Stat din teritoriile românești, punând în ele învă-

țături românești, cu învățători, învățătoare și profesori români. Astfel, azi patem să ne mândrim, pe lângă cele 2418 școli primare confesionale românești, cu încă 1306 școli primare de Stat române și cu 209 școli comunale, aproape toate românești. Pe lângă cele trei școli civile confesionale din trecut am naționalizat încă 40 de școli civile; pe lângă cele 7 școli normale (preparandii) confesionale, încă 8 școli; pe lângă cele 5 licee românești din trecut, încă 20 de licee de Stat; pe lângă o școală reală inferioară, încă 4 școli de Stat; apoi încă 7 licee confesionale de țete, 6 școli comerciale și 11 școli de arte și meserii, toate de Stat. Numărul elevilor, în școlile secundare de Stat s'a urcat într'un singur an școlar dela 1600 la 7500. Toate aceste școli au fost provăzute cu profesori români, pe cari în parte i-am pregătit noi, în parte i-am adus din Vechiul Regat. În locul limbii ungurești am introdus învățarea obligatorie a limbii franceze, pentru care am cerut din Franța profesori anume, cari ne-au și venit și cari desfășoară pretutindeni în orașele noastre o admirabilă activitate. Învățământul superior a fost deasemenea complet naționalizat. Universitatea din Cluj, inaugurată la 1 Febr. în prezența M.M. LL. regale și a reprezentanților tuturor statelor europene, numără azi 2200 de studenți, cari ascultă cursurile dela profesori români recrutați din toate provinciile românești. Alți vreo 100 de studenți au fost trimiși de C. D. la studii superioare în Franța, Italia, Belgia și Elveția.

În vederea pregătirii fiilor neamului nostru pentru cariere practice, am organizat pe baze naționale școlile de ucenici industriali și comerciali, dând pentru crearea alor opt căminuri pe seama lor opt milioane coroane și inițiind întinsă propagandă în direcția aceasta, apoi am făcut primii pași pentru deschiderea încă în cursul anului acestuia a unei Politehnice la Timișoara și a unei școli superioare miniere, în cari să se pregătească viitorii exploratori și exploataatori ai bogățiilor țării noastre.

Putem afirma cu conștiința liniștită că școala românească națională, creată prin osteneala Consiliului Dirigent, și în scurtul timp de un an, a contribuit nespus de mult la trezirea conștiinței și la răspândirea culturii naționale în toate straturile

societății, în toate părțile țării, și la timpul său își va da toate roadele.

Sunt trei licee de Stat cu limba de propunere maghiară (pe lângă alte 40 de licee ungurești confesionale), de asemenea sunt 10 școli civile și atâtea școli primare câte ni s'au cerut din partea Ungurilor. Tot asemenea avem și școli primare și secundare de Stat germane. Școlile confesionale au primit tot ajutorul pe care l-au cerut și la care aveau dreptul.

Convinși că corpul didactic trebuie ferit de grijile zilei, am căutat să-i asigurăm existența prin salarii convenabile, cari toate s'au pus în vigoare atât pentru învățătorii de Stat, cât și pentru cei confesionali, cari le-au cerut. Toate organele de control au fost naționalizate și reorganizate conform noilor trebuințe.

În ce privește bisericile, s'au respectat autonomiile diferitelor confesiuni, înlăturându-se restricțiile puse de guvernele ungurești în calea lor, și li s'a dat ajutorul material pentru susținerea administrației bisericesti și a școlilor confesionale, cât și pentru preoțime. Pe lângă aceasta am sprijinit toate scopurile morale ale bisericilor, cari în era veche erau consecvent împiedecate.

Pe terenul artelor, am deschis la Cluj Teatrul Național și Conservatorul de muzică și artă dramatică. Opera românească își va deschide și ea în zilele acestea stagiunea, dovedind lumii că poporul nostru, liberat din cătușele robiei, este în stare să se afirme pe toate terenurile culturale și artistice, în rând cu popoarele înaintate ale continentului nostru“.

BIBLIOGRAFIE

PUNCT DE PLECARE

1. — O. BOITOȘ, *Societăți culturale ardelene înainte de Unire*. In ziarul „Patria” (Cluj), an. 1933, nr. 87—90.

CAP. I

2. — T. CIPARIU, *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunii Române Transilvane*. Blaj, 1862.
3. — S. PUȘCARIU, *Limba română și graiul din Ardeal*. In „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1928”, vol. II. București, 1929.
4. — S. PUȘCARIU, *Le parler de Transylvanie*. In „Revue de Transylvanie” (Cluj), tom. I, no. 2.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CAP. II. — A

5. — ȘT. METEȘ, *Biserica ortodoxă română din Transilvania în cei din urmă 10 ani*. In „Transilvania, Banatul etc.”, vol. II.
6. — *Procesele verbale* ale adunării eparhiale a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba Iulia și Sibiu și *Actele* adunărilor eparhiale ale Episcopilor ortodoxe române de Caransebeș, Arad, Oradea, Vad, Feleac și Cluj, și Maramureș.
7. — *Desbaterile* Congresului național bisericesc. București, 1938.
8. — N. COLAN, *Academiile teologice ortodoxe*. In „Transilvania, Banatul etc.”, vol. II.

CAP. II. — B

9. — I. GEORGESCU, *Momente din viața bisericii unite în ultimii 10 ani*. In „Transilvania, Banatul etc.”, vol. II.

10. — *Şematismul* clerului Arhidiecezei mitropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș și al clerului Eparhiilor române unite de Cluj-Gherla și Maramureș.
11. — I. GEORGESCU, *La Roumanie*. In „Dictionnaire de Théologie Catholique“, tom. XIV. Paris, 1938.
12. — I. GEORGESCU, *Academiile teologice unite*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.

CAP. III. — A

13. — P. ROȘCA, *Invățământul primar ardelean*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
14. — V. PĂCALĂ, *Invățământul normal în Transilvania*. Ibidem.
15. — *Anuarul învățământului primar*. București, 1933.
16. — A. CALIANI, *Le développement de l'enseignement primaire dans la „Zone culturelle“ de Transylvanie*. In „Revue de Transylvanie“, tom. III, no. 3.

CAP. III. — B

17. — I. BRATU, *Invățământul secundar din Ardeal*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
18. — D. VOINA, *Invățământul profesional din Transilvania în primul deceniu după Unire*. Ibidem.
19. — V. POPA, *Invățământul agricol de toate gradele din Ardeal, Banat și părțile ungurene*. Ibidem.

CAP. III. — C

20. — O. GHIBU, *Universitatea Daciei Superioare*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
21. — V. VALCOVICI, *Școala politehnică din Timișoara*. Ibidem.
22. — M. ȘERBAN, *Academia agricolă, rostul ei după războiu și reforma agrară*. Ibidem.
23. — *Serbările pentru inaugurarea Universității din Cluj*. București, 1920.
24. — *Anuarul Universității Regele Ferdinand I. din Cluj și Anuarele Școlii politehnice din Timișoara și al Academiei de înalte studii comerciale și industriale din Cluj*.

25. — C. C. TEODORESCU, *Școala politehnică din Timișoara*. In „Revista Fundațiilor Regale“ (București), an. 3, nr. 3.
26. — M. ȘERBAN, *Academia de înalte studii agronomice din Cluj*. Dare de seamă: 1918—1938. Cluj, 1938.

CAP. IV

27. — I. CRACIUN, *Activitatea științifică la Universitatea Regele Ferdinand I. din Cluj în primul deceniu, 1920—1930*. Gluj, 1936.

CAP. IV. — A

28. — I. VERBINĂ, *Studiul limbii române în Transilvania*. In „Gând Românesc“ (Cluj), an. VII, nr. 7—9.
29. — AUREL DECEI, *Istoriografia română transilvană în cei 20 de ani dela Unire*. Ibidem.
30. — Z. BARBU, *Moment ardelean în gândirea românească*. Ibidem.
31. — EMIL POP, *Evoluția științelor biologice în Ardeal dela Unire până azi*. Ibidem.
32. — I. TANĂSESCU, *Țelurile și înfăptuirile secțiilor de matematică și fizico-chimice ale Universității Ferdinand I, dela Unire și până în prezent*. Ibidem.
33. — GH. PAVELESCU, *Etnografia românească din Ardeal în ultimii 20 de ani*. In „Gând Românesc“, an. VII, nr. 10—12.

CAP. IV. — B

34. — L. REBREANU, *Scrisul românesc ardelean mai nou*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
35. — I. BREAZU, *Viața literară românească în Ardealul de după Unire*. Cluj, 1934.
36. — V. PAPILIAN, *Despre revistele ardeleni*. In „Universul Literar“ (București), an. 1938, nr. 10—12.
37. — GH. POPA, *Literatura ardeleană de azi*. Mediaș, 1939.
38. — I. CHINEZU, *Douăzeci de ani de viață literară românească în Ardeal (1919—1939)*. In „Gând Românesc“, an. VII, nr. 7—9.
39. — EMIL GIURGIUCA, *Poezii tineri ardeleni*. Antologie. București, 1940.

40. — PAVEL P. BELU și PETRU SFETCA, *Poezia bănățeană contemporană*. In „Luceafărul“ (Timișoara), an. VI, nr. 5—6.

CAP. IV. — C

41. — E. BUCUȚA, *Pictură, sculptură, arhitectură, grafică în Transilvania, după Unire și puțin înainte*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
42. — C. PETRANU, *L'art roumaine de Transylvanie*. In „La Transylvanie“, ouvrage publié par l'Institut d'histoire nationale de Cluj. Bucarest, 1938.
43. — V. BENEȘ, *Două decenii de artă plastică ardeleană*. In „Gând Românesc“, an. VII, nr. 7—9.
44. — AUREL COSMA, *Pictura bănățeană*. In „Luceafărul“ (Timișoara), an. VI, nr. 5—6.

CAP. IV. — D

45. — T. BREDICEANU, *Histoire de la musique roumaine en Transylvanie*. In „La Transylvanie“.
46. — I. GHERGHEL, *Viața muzicală în Ardealul de după Unire*. Partea I. Cluj, 1939.

CAP. IV. — E

47. — Z. BARSAN, *Teatrul românesc în Ardeal*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
48. — I. BREAZU, *Teatrul Național din Cluj*. In „Boabe de Grâu“ (București), an. III, nr. 1—2.

CAP. V. — A

49. — H. PETRA-PETRESCU, *Astra de după război*. In „Transilvania, Banatul etc.“, vol. II.
50. — I. BREAZU, *Două decenii din viața Astei*. In „Gând Românesc“, an. VII, nr. 7—9.

CAP. V. — B

51. — VIRGIL BĂRBAT, *Extensiunea Universitară*. Cluj, 1926.
52. — *Anuarul Universității Regele Ferdinand I*. Cluj.

TABLA DE MATERII

	Pag.
<i>Prefață</i> — — — — —	5
<i>Punct de plecare</i> — — — — —	7
Cap. I. <i>Elementul de bază al vieții spirituale: Limba</i> —	10
Cap. II. <i>Un stâlp al vieții culturale: Biserica</i> — — —	13
A. — Biserica ortodoxă: 1. Opera de organizare. 2. Misionarism. 3. Apostolatul laic — —	13
B. — Biserica unită sau greco-catolică: 1. Orga- nizarea. 2. Misionarism. 3. Apostolatul laic	21
Cap. III. <i>Școala, al doilea stâlp al culturii naționale</i> — —	28
A. — <i>Invățământul primar</i> : 1. Problema analfabe- tismului. 2. Sporirea școlilor primare. 3. Șco- lile de copii mici. 4. Școlile normale de în- vățători. 5. Bugetul învățământului primar	28
B. — <i>Invățământul secundar</i> : 1. Opera de orga- nizare. 2. Extinderea învățământului secundar. 3. Raționalizarea — — — — —	35
C. — <i>Invățământul superior</i> : 1. Universitatea Da- ciei Superioare. 2. Organizarea universității românești. 3. Desvoltarea. 4. Viața studen- țească. 5. Alte instituții de învățământ su- perior — — — — —	40
Cap. IV. <i>Creeația culturală</i> — — — — —	51
A. — <i>Științele</i> : 1. Filologia. 2. Științele istorice. 3. Disciplinele filosofice. 4. Etnografia și folclorul. 5. Științele biologice. 6. Igiena și igiiena socială. 7. Științele matematice și fizico-chimice — — — — —	52

	Pag.
B. — Viața literară — — — — —	62
C. — Artele plastice: 1. Pictura și sculptura. 2. Pinacotecile. 3. Arhitectura — — —	69
D. — Viața muzicală: 1. Opera Română din Cluj. 2. Concerte și coruri — — — — —	73
E. — Mișcarea teatrală: 1. Teatrul Național din Cluj. 2. Studio. 3. Extensiunea Teatrului Na- țional din Cluj — — — — —	76
Cap. V. <i>Difuzarea culturii</i> — — — — —	82
A. — Asociațiunea transilvană „Astra”: 1. Școlile tărănești. 2. Șoimii Carpaților — — —	82
B. — Extensiunea Universitară — — — — —	87
<i>Cuvânt de încheiere</i> — — — — —	89
<i>Anexe:</i> A. — Invățământul minoritar din Transilvania —	91
B. — Activitatea Consiliului Dirigent — — —	92
<i>Bibliografie</i> — — — — —	95
<i>Tabla de materii</i> — — — — —	99

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Desenul de pe foaia de titlu este executat de

DI. Coriolan Munteanu.

